Nicolae Zărnescu

ISTORIA IDEILOR FILOSOFICE OCCIDENTALE

(*memento*)

Cultură și spiritualitate

CUPRINS

FILOSOFIA

A. Specificul filosofiei

• *Thales din Milet: Filosofie* = existență, geometrie, cosmogonie, astronomie, fizică.
• *Parmenide:* Există două tipuri de filosofie: una care are ca obiect *adevărul* (cunoscut datorită rațiunii), iar cealaltă *părerile* (opiniile) oamenilor (se bazează pe simțuri – trecătoare și eronată).
• *Epicur:* Cel ce spune că timpul pentru studierea filosofiei *n-a sosit* sau *a trecut* e asemenea unuia care spune că timpul fericirii *n-a sosit încă* sau că *s-a dus*.
• *Socrate:* Omul nu poate să caute nici ceea ce *știe*, nici ceea ce *nu știe*. Nu poate să caute ceea ce *știe*, fiindcă știe și nimeni n-are nevoie să caute ceea ce știe. Nu poate să caute nici ceea ce *nu știe*, fiindcă nu știe *ce anume să caute*.
• *Platon: Filosofia* = cel mai prețios bun ce le-a fost dat muritorilor de către zei. Originea filosofiei o reprezintă *uimirea* (participarea privirii la spectacolul stelelor, soarelui, bolții cerești).
• *Aristotel: Filosofie = a avea* poziție filosofică = *a nu avea* poziție filosofică.
• *Seneca:* Dintre toți muritorii, sunt *liniștiți* doar cei ce *se consacră filosofiei*. Doar ei *trăiesc* cu adevărat.
• *Francis Bacon: Știința* este *putere*.
• *Jean Piaget:* Filosofia este o luare de poziție *rațională* față de totalitatea *realului*.
• *Immanuel Kant:* Filosofia e o *conștiință* ce rezultă din construcția *conceptelor*.
• *G. W. F. Hegel:* Filosofia este *floarea cea mai aleasă a culturii*, reprezentând forma *cea mai dezvoltată* a *conștiinței de sine* a *Spiritului*.
• *Ludwing Wingenstein:* Filosofia este un răspuns la întrebarea: *Ce se spune clar și cu sens?*
• *Mircea Florian:* Filosofia nu se mulțumește cu *religia*, ci caută să statornicească anumite *principii raționale* ale *vieții morale*.
• *Constantin Noica:* Prin om, *filosofia* devine *logică.*

B. Rolul filosofiei

• *Phileosofia* = iubire de înțelepciune.
• Interpretare *totalizatoare* a Universului.
• Formă de *cunoaștere*, aspirație către înțelepciune.
• Nu *însumează* datele științei, ci le *interpretează*.
• Concepție *totalizatoare* despre lume, care se exprimă în *termeni conceptuali* și se ordonează într-o *teorie*.
• Formă de *cunoaștere* și forma supremă a *conștiinței de sine* a omului.
• Atitudine *morală* față de *existența umană* (*sensul* existenței).
• Călăuză *axiologică* a omenirii.
• Coordonarea și ierarhizarea *valorilor* care guvernează *acțiunea umană*, într-un anumit *context social* (istorie).

C. Problema fundamentală a filosofiei

• Problema fundamentală a filosofiei constă în raportul dintre *existența obiectivă* și *existența subiectivă*. Aspecte:
a) ***ontologia*** (primordialitatea) = monistă, materialistă, idealistă
b) ***gnoseologia*** (cognoscibilitatea) = realistă, agnostică, empiristă, raționalistă
c) ***axiologia*** (finalitatea existenței) = umanism, antiumanism

D. Stiluri de filosofare

- ***Sintetic*** (dialectica materrialistă, școala de la Frankfurt, *Kant*).
- ***Analitic*** = *logic* (problemele filosofice sunt reduse exclusiv la cele ce pot fi *confruntate* cu *experiența,* școli analitice, pozitivismul logic, postpozitivismul, filosofia limbajului, pragmatismul, realismul intern).
- ***Fenomenologic*** (pornind de la descrierea *varietății experiențelor umane*, s-ar putea *scruta conștiința umană*, care, prin *actele* ei *intenționale*, conferă *sensuri existenței*).
- ***Speculativ*** (are ca temei *adevăruri* despre natura umană și despre Dumnezeu, din care se deduce, prin operațiile *rațiunii speculative*, un *sistem coerent* de idei; cunoașterea este obținută prin *contemplație* și *meditație*; poate fi *raționalistă* sau *mistică*).
- ***Critic*** (sunt desemnate *limitele* cunoașterii umane, adică limitele *rațiunii* sau ale *intelectului*; *Socrate, Hume, Kant, Russell*).
- ***Hermeneutic*** (interpretarea unui *domeniu al cunoașterii*; *Ricoeur*).
- ***Pozitivist*** (studiul *realității factuale concrete*; *Comte*)

E. Ființa și existența

- ***Antopologie*** = studiul *tipurilor omenești*, din punct de vedere anatomico-psihologic și a *originilor civilizației omenești*. Omul *în acțiune* (înrâurit în aprecieri de sentimente). Omul *cugetător* (formarea intelectului versus cultivarea moravurilor). *Esența umanității* o constituie viața spirituală (*operele*). *Cunoașterea omului* este echivalentă cu cunoașterea *istoriei omenirii*..
- ***Ontologie*** = a) parte a filosofiei care are drept obiect analiza *existenței ca atare* (existența ca existență, *Aristotel*); b) teorie despre *esențele* sau *principiile ultime* ale tuturor lucrurilor.
- ***Metafizică*** = parte a filosofiei în care sunt tratate *principiile fundamentale* (principiile prime) ale teoriei existenței (*ontologie*).
- *Platon:* Prin actul de a filosofa, are loc orientarea omului către *esența* sa. Datorită filosofiei, firea umană este educată (*Socrate* a numit acest proces *paidea*).
- *Aristotel:* Există două teorii privind *natura umană*:

1) ***Teoria politică****:* Caracteristica esențială a omului o reprezintă *sociabilitatea*, respectiv înclinația firească, natura omului de a trăi în comunitate;
2) ***Teoria metafizică****:* Atributul care îl *individualizează* pe om în cadrul naturii îl constituie *gândirea*, *omul* fiind *singura ființă din Univers* care *reflectează* asupra *existenței*.

- *Aristotel* (lucrarea *Politica*)*:* Prin natura sa, omul este o ființă *socială*, înzestrată cu *limbaj*, având capacitatea de a învăța *valori* (stări morale) și de a le aplica în *viața comunitară*. Comunitatea (în sensul de *reunire*) dă naștere inițial *familiei*, apoi *localității* și, în final, *statului*. *Statul* este o comunitate de ființe care au simțirea *binelui* și *răului*, *dreptului* și *nedreptului*, este o *instituție naturală*, consecință a instinctelor naturale de *autoconservare* și de *reproducere* ale indivizilor. *Natura* îi impune omului să fie o *ființă socială*, de aceea *statul* este *anterior* individului și familiei.

F. Timpul și spațiul

- *Platon:* **Lumea Ideilor / Formelor** *precede în timp* lumea sensibilă, pământească. *Timpul* este semnul *finitudinii* (limitării, efemerității) și al necontenitei *deveniri* al lucrurilor, aparține acestei lumi prin *participare* la Ideile eterne. *Timpul* a fost creat de *mișcarea planetelor celeste* (dialogul *Timaios*), pentru a diviza și măsura *eternitatea prezenței*. *Timpul* este *copia mobilă* a eternității, este *devenire veșnică*. Lumea devenirii nu poate fi generată de ea însăși, presupunând o *cauză creatoare* și un *model perfect* și *etern*. Lumea noastră este o *imagine* Lumii Ideilor.

• *Aristotel:* Timpul = *continuu*, întrucât este ocupat de *mişcarea* sa *continuă*. *Timpul* = înșiruire de *clipe*, *inepuizabil* și *irepetabil*. *Timpul* = numărul mişcărilor din *lumea celestă* + numărul mişcărilor și schimbărilor din *lumea pământeană.*
• *Sfântul Augustin* (lucrarea *Confesiuni*)*: Timpul* este perceput de sufletul omului sub 3 forme: *trecut, prezent* și *viitor* (memoria prezentă despre cele *trecute*, vederea celor *prezente*, așteptarea prezentă a celor *viitoare*). Timpul nu are o existență *obiectivă*, ci una *subiectivă*.

G. Valoarea

• ***Hedonism****:* bine = plăcere (*hedone*). Promovat de sofiști, cirenaici și epicurieni.
• ***Eudemonism/eudaimonism****:* scopul urmărit = *fericirea* (*Platon*, *Aristotel*).
• ***Etica deontologică****:* conducerea acțiunii în funcție de *reguli* (principii normative, *Kant*).
• ***Etica aplicată****:* studiul *aspectelor etice* ale *politicilor* și *practicilor* colective sau ale *liniilor de conduită* individuale.

H. Adevărul

• ***Teoria adevărului-corespondență****:* Adevărul constă în corespondența dintre *conținutul propoziției* (starea de lucruri exprimată de aceasta) și *realitate*. Dacă starea de lucruri descrisă de propoziție este *reală*, atunci propoziția este *adevărată*, în caz contrar fiind *falsă*.
• ***Teoria adevărului-coerență****:* O *opinie* este *adevărată* atunci când aceasta este concordantă (*coerentă*) cu *celelalte opinii* care sunt *susținute* și al căror *adevăr* a fost deja *acceptat.*
• ***Teoria pragmatistă a adevărului****:* O propoziție nu este prin ea însăși *adevăratăi,* ci doar dacă se dovedește că este *utilă* existenței noastre.

I. Determinismul divin și liberul arbitru

• ***Determinismul divin****:* Lumea este *creația lui Dumnezeu* și este supusă *Providenței* (necesității divine).
• ***Liberul arbitru****:* Pentru a *nu-l responsabiliza pe Dumnezeu* de *răul* sau de *oroarea* prezente în lume, teologii au recunoscut omului *libertatea* de a alege între *bine* și *rău*.

FILOSOFIA ÎN ANTICHITATE

Platon și *Aristotel* delimitează *filosofia* de *știință*.

Thales din Milet (624 – 547) – ***apa***
- *Primul filosof al grecilor.*
- ***Apa*** = baza tuturor lucrurilor.
- Întemeiază *Școala din Milet*.
- ***Hilozoism*** = teorie filosofică potrivit căreia materia este *însuflețită*, ca urmare fie a naturii sale *divine*, fie a comunicării cu *sufletul lumii*.

Anaximandros (610 – 547) – ***apeiron***
- ***Apeiron*** = element fizic primordial *(foc, aer, apă, pământ)*.

Anaximenes (585 – 524) – ***aerul***
- ***Aer*** = element fizic primordial.

Pytagora (580 – 495) – ***numărul***
- Primul care și zis *filosof*.
- ***Numărul*** = element fizic primordial.

Heraclit din Efes (535 – 475) – ***focul***
- Folosește termenul *filosofie* și-i dă sensul propriu.
- Lucrurile sunt într-o continuă *devenire*.
- ***Focul*** = element fizic primordial (se stinge și se aprinde după măsură, face posibil acordul între contrarii) = sinonim cu *Ființa*.
- *Devenirea* cosmică și umană au loc prin jocul de echilibrare a contrariilor (zi – noapte, cald – frig, amar – dulce etc. *Ființa* = măsura *devenirii* în natură.
- Toate se petrec în conformitate cu *destinul*.

Anaxagoras din Klazomene (510 – 428) – ***homeiomerii***
- ***Homeiomerii*** (semințele lucrurilor) = elemente fizice primordiale.

Parmenide (501 – 470) – ***ființa*** *(temeiul, începutul)*
- Întemeiază *Școala din Milet*.
- ***Ființa*** (temeiul, începutul) nu se *naște* și *nu piere*; numeric este *una*, mereu la identitate cu sine, un substrat comun tuturor lucrurilor (unică, atotcuprinzătoare, veșnică, nemuritoare și imuabilă).
- *Neființa, neantul* nu există.
- *Simțurile* ne crează iluzia că lucrurile se găsesc într-o continuă *devenire* (trecerea de la neființă la ființă). *Ființa nu devine, nu există devenire*.
- Numai prin *gândire* putem dobândi adevărata cunoaștere a *Ființei* (a gândi = a fi).
- Apelează la un *mit* pentru deosebi *știința adevărată* de *eroare* (o zeiță îl inițiază în știința adevărată).
- *Doctrina adevărului:* Omul poate cunoaște *adevărul* datorită revelației unei *divinități*. Acest adevăr *neagă* orice naștere, devenire sau pieire, proclamând, în schimb, *eternitatea, imuabilitatea* și *imobilitatea* realului. *Rațiunea* = singura sursă a adevărului. *Simțurile* (opiniile) = nesigure.

Empedocle (490 – 430) – ***foc, aer, apă, pământ***

- Patru elemente fizice primordiale ***(foc, aer, apă, pământ)***.

Democrit (460 – 360) – ***atomii + vidul***

- ***Atomii*** + ***vidul*** = elemente fizice primordiale.
- *Atomii* sunt infiniți ca *mărime* și ca *număr*, sunt purtați în întreg Universul, dând naștere elementelor fizice primordiale (*foc*, *aer*, *apă*, *pământ*).
- *Lucrurile* sunt formate prin combinarea atomilor în vid.
- *Vidul* este un principiu care permite transformarea lucrurilor *simple* în lucruri *compuse*.
- *Lumile* sunt *infinite* la număr, se *nasc* și *pier*.
- *Necesitatea* = baza tuturor acțiunilor universale
- *Actele umane* nu sunt libere, ci sunt determinate de *cauze externe*.

Epicur (342 – 270) – ***atomii + greutatea, hilozoism, pragmatism, hedonism***

- A fost foarte prolific în scris: 300 de *cărți*, pe ruloruri de *papirus*, dar niciuna dintre acestea nu a supraviețuit (distruse de erupția Vezuviului).
- Ceea ce se cunoaște despre el provine din *notițele* discipolilor săi. Altă sursă importantă: lungul poem *Despre natura lucrurilor*, al poetului-filosof roman *Lucrețiu*.
- Și-a condus *școala filosofică* într-o casă ce avea o grădină: *Grădina lui Epicur*.
- ***Atomii*** + ***greutatea*** = elemente fizice primordiale.
- Opune *hilozoismului* o concepție ***mecanicistă***. Universul este format din *atomi*, iar mișcarea corpurilor este determinată de *greutatea atomilor*.
- *Atomii* sunt în *mișcare veșnică* și sunt purtați în întreg Universul, care este *infinit*, datorită *numărului nelimitat* al atomilor și a *numărului infinit de lumi* cărora aceștia le dau naștere.
- *Atomii* au un anumit grad de *indeterminare* și *libertate*, abătându-se de la *căderea* lor *verticală* obișnuită (*deviație, clinamen*).
- *Lumea terestră* este rezultatul *întâmplător* al *ciocnirilor atomilor* și este ***una*** dintre ***multiplele lumi*** ale ***Universului infinit***.
- *Sufletul* este o *combinație de atomi*, care se *destramă* odată cu *moartea trupului*.
- Nu există *determinism natural* sau *lume de apoi*.
- *Frica de moarte* este un *consum inutil de timp* și se bazează pe un *raționament greșit*. Moartea ta nu este ceva ce ți se *întâmplă ție*. Atunci când aceasta se întâmplă, tu *deja nu mai exiști*. Moartea este o *încetare* a oricărei posibilități de a experimenta, nu o *continuare* de care să fim *conștienți* și pe care s-o *trăim* cumva.
- Este tot un *consum inutil de timp* faptul de a ne gândi cu *groaza* la timpul *dinaintea nașterii*. Concluzie: De ce să ne sperie *nonexistența?*„Nu am fost, am fost, nu sunt, **nu-mi pasă**”
- *Zeii* nu sunt realmente *interesați* de *creația* lor. Aceștia există *separat* de noi și *nu se implică* în mersul lumii.
- *Scopul filosofiei* = să-ți facă viața mai *bună*, să te ajute să găsești *fericirea*, trăind cu *intensitate* maximă. *Filosofia* ar trebui să fie *practică*, să-ți *schimbe* viața = *terapie*.
- Cheia către o viață *fericită* = plăcerea (***hedonism****)*. Cel mai bun mod de a trăi = stil de viață foarte *simplu* + *amabilitate* față de cei din jur + prieteni.
- Termenul *epicurian* în prezent: persoană care consumă feluri *rafinate* de mâncare, înclinată excesiv spre plăceri legate de *simțuri* și *lux*.

Protagoras (490 – 420) – ***omul = măsura tuturor lucrurilor***
- *Omul* este măsura tuturor lucrurilor.

Socrate (469 – 399) – ***idealism, ontologia umanului***
- N-a lăsat nimic scris. Se știe despre activitatea sa din scrierile lui *Platon* și *Xenofon*.
- *Maieutică* = întrebări, răspunsuri, concluzii. A rămas o *sursă de inspirație* pentru *toți filosofii*.
- ***Sofist*** = *profesor iscusit*, care-și învăța *elevii* cum să stăpânească arta construirii de *discursuri*. Socrate nu era agreat de sofiști.
- *Eu știu că nu știu nimic.* Este ceva *mult mai bun* să *afirmi* acest lucru, decât să continui să *crezi* că *înțelegi* ceva, când, de fapt, *nu înțelegi nimic*.
- Conversația cu Euthydemos: A *înșela* poate fi socotit un lucru *imoral*? Afirmația *nu este general valabilă*, ci depinde de *circumstanțele* reale.
- O *conversație* în care cei din jurul său ajungeau să-și dea seama că *nu știu mare lucru* constituia un mare succes pentru Socrate.
- Include *omul* în câmpul de reflecție filosofică (întemeietorul ***ontologiei umanului***).
- Fiecare se ***pricepe*** foarte bine la anumite *lucruri*, dar puțini sunt cu adevărat ***înțelepți***.
- *Sufletul* = natura definitorie = *simplu* (nu se naște și nu piere) = asemenea *Ființei în sine* (începutul, principiul), dar în ordine umană.
- N-a redus *unitatea umană* la *suflet* (alminteri sufletul n-ar fi în stare să se *manifeste*).
- ***Sufletele*** celor ***morți*** există neapărat într-un *loc* de unde iarăși să se poată *ivi*.
- A făcut două desoperiri importante: 1) *Raționamentele inductive*; 2) *Definițiile universale*.
- Meletos l-a dat în judecată, pretinzând că *îi nesocotea pe atenieni*, că a introdus *zei noi* (încuraja *negarea religiei oficiale*) și că-i învața pe tinerii atenieni să se poarte *inadecvat*. A fost considerat *vinovat* și *condamnat la moarte*.

Platon (427 – 347) – ***idealism (esențele, formele, ideile)***
- *Cel mai ilustru* discipol al lui Socrate, un fel de *Shakespeare* al vremurilor sale.
- Numai ***filosofii*** pot *înțelege* cum este *lumea* cu adevărat, pentru că descoperă natura realității prin *gândire*, nu bazându-se pe *simțuri*. *Filosoful* este precum un om care *se eliberează*, deoarece el vede *dincolo de aparențe*.
- Întrucât filosofii sunt atât de *pricepuți* la a gândi realitatea, ei ar trebui să *conducă* și să *dețină* toată puterea politică. În *Republica* (cea mai cunoscută dintre operele sale) el descrie o *societate* imaginară *perfectă*: 1) Filosofii; 2) Războinicii; 3) Lucrătorii. Artiștii ar fi *interziși* într-o astfel de societate, deoarece oferă o *falsă reprezentare a realității*.
- ***Stat totalitarist****:* A-i lăsa pe oameni să voteze este ca și cum a-i lăsa pe *pasageri* să conducă o corabie, îndepărtând *personalul specializat*.
- Numai *10%* din populație avea *drept de vot*, dar cei care aveau statut de *cetățeni* erau *egali* în fața *legii* și exista un sistem elaborat de *alegeri* prin *tragere la sorți*, pentru a asigura faptul că toți au *șanse egale* de a participa la adoptarea tuturor *deciziilor politice*.
- *Mitul peșterii* = modul în care filosofia educă sufletul omului. *Realitate* = umbrele de pe pereții peșterii (confuzie creată de *simțurile* prizonierilor, realitate falsă). *Realitatea comună* = peștera.
- *Lumea materială* (sensibilă, cotidiană) prezintă o variabilitate infinită, greu de descris.
- *Adevărata lume*, veșnică, imuabilă și imobilă = ***Lumea Ideilor / Formelor***, accesibilă doar prin *cercetare filosofică* și explicată printr-un *principiu* de *unitate* și *desăvârșire* (*Eidos* = Ideea).

• *Lumea Ideilor* conține *esențele* și *modelele* tututor ființelor și lucrurilor pământești. *Sensul* ființelor și lucrurilor constă în *Ideile* și *Formele* acestora, adică în *esența* lor (existența în sine).

• Toate lucururile și faptele *de același fel* sunt *copii imperfecte* ale unor *modele* sau *prototipuri ideale* (**Forme**, **Idei**).

• Între *Lumea Ideilor* și *lumea simțurilor* există o *relație de participare* (lucrurile lumii sensibile își dobândesc existența participând la Idei).

• „Principiul *Om* conține atributele desăvârșirii: nu e derivat, nu se schimbă, nu obosește, e veșnic (...) *Indivizii-oameni* au câte ceva din principiul *Om* (...) și fiecare om în viață realizează câte ceva din Ideea *Om*."

• ***Filosofie*** = tranziție de la *lumea simțurilor* (pământească, trecătoare, înșelătoare) la *Lumea Inteligibilului* (Lumea Ideilor, veșnică, izvor al adevărului).

• Dialogul *Cratylos* (personaje Hermogenes, Cratylos, Socrate) = trei teorii (ipoteze) despre *originea numelor* și despre relația dintre *nume* și *lucrul denumit*.
1) ***Convenționalism*** = Hermogenes: între *nume* și *lucrul definit* există o *relație* stabilită *convențional* de către *comunitatea* care utilizează *limbajul* respectiv;
2) ***Naturalism*** = Cratylos: între *nume* și *lucrul definit* există o *corespondență de natură* (fiecare sunet și fiecare silabă constituie o reproducere fonică a structurii ontice, reale, a lucrului);
3) ***Reprezentare*** = Socrate: *legătura* dintre *lucru* și *nume* nu este o *obișnuință* sau o *deprindere*, ci *numele* este o *imagine* a lucrului.

• *Teoria Ideilor / Formelor* reprezintă *temeiul cunoașterii*.

• *Condiții stricte* pentru *cunoaștere*, pe care *Ideile / Formele* le satisfac: *certitudine, universalitate* și *imuabilitate*.

• *Formele* și *Ideile* reprezintă o condiție preliminară, care ne permite să spunem despre *orice* că este *ceva*, că poate purta un *nume*.

• *Dialoguri* (preluate de la *Socrate*):
1) Dialoguri de tinerețe: *Hippias Minor*, *Alkibiade*, *Apologia lui Socrate*, *Entyphron*, *Lysis*, *Menon*.
2) Dialoguri de maturitate: *Symposion*, *Phaidon*, *Phaidros*, *Republica*.
3) Dialoguri de bătrânețe: *Parmenide*, *Sofistul*, *Timaios*, *Legile*.

• *Sufletele* vin dintr-o *lume distinctă* de a *corpurilor* și se *întorc* în *lumea respectivă*. *Reamintirea* acelei lumi = *anamnesis*. Ne reamintim *esențele pure* (unicitatea și simplicitatea sufletului)
• Nu e cu putință să cunoști *natura sufletului*, fără a cunoaște *natura Universului*.

• *Individualitate:* fiecare *lucru* în parte participă la *mai multe Forme* = *compus* (pieritor).
• *Universalitate:* deși un lucru participă la mai multe Forme, el coboară dintr-o *Formă dominantă* și *unificatoare*.

Aristotel (384 – 322) – ***pragmatism, principiul (ființa ca ființă),*** (107)

• Supranumit *Filosoful.* Aproape toate *scrierile* sale au supraviețuit sub forma *notelor de curs.*
• A fost profesorul lui *Alexandru cel Mare*.
• Este ***întemeietorul tuturor științelor***, atât *istoric*, cât și *sistematic* (retorica, morala, politica, economia, natura, psihologia, filosofia, logica, poetica). Pasionat și de *astronomie, istorie, teatru.*
• A studiat 18-20 ani la *Academia platoniană*. Preia teme din *Platon* și le dezvoltă.
• Și întemeiat propria școală, numită *Lykeion* (unul dintre cele mai cunoscute centru de studii din Antichitate, echivalentă universităților moderne). A înființat și o *bibliotecă*.
• Opere: *Metafizica, Fizica, Organonul, Despre suflet, Despre naștere și distrugere, Despre cer, Istoria animalelor, Politica, Poetica, Retorica, Etica Eudemia, Etica Nicomahică.*

• ***Ființa*** (principiul) = punctul de pornire al mișcării, elementul primordial al generării existenței. Lucrurile există întrucât conțin *Ființa.*
• *Ființa ca ființă* = indeterminare strict *ontologică*: *Ființa ca ființă* (unul, numeric), *forma* + *materia* (dublu, specific), *substanța* (compusă, determinată, individuală).
• În lucrarea *Metafizica* studiază *cauzele prime*, cele mai generale, ale substanțelor individuale.
• *Ce este Ființa?* se reduce la întrebarea *Ce este substanța?*
• Pentru a explica noțiunea de *substanță* apelează la conceptul de *categorie* = noțiune filosofică fundamentală ce exprimă *proprietățile esențiale*, *laturile* și *legăturile* cele mai *generale* ale entităților și proceselor existențelor *obiective* și *subiective*, aflate într-o continuă *transformare.*
• Categoria tratează tipurile clasificabile de *predicate* (*Kategoria* = predicat). Întrebările primesc un răspuns adecvat prin intermediul diverselor tipuri de *predicate*.
• 10 categorii: *esența, cantitatea, calitatea, relația, locul, timpul, situația, posesia, acțiunea, pasiunea*.
• *Lucrurile* pot fi în *potență* sau în *act*. *Tranziția* de la potență la act se face prin *devenire.* Omul decide ce vrea *să facă* și ce vrea *să fie*.
• *Realitatea* este reprezentată de *lucrurile* din *acestă lume*. A respins *Teoria Ideilor* promovată de *Platon*.
• Concepție *teleologică* (*telos* = scop) asupra naturii în *general* și asupra naturii umane în *special*. *Cauzele finale* survin în *lucrările naturii* (un anumit *lucru* se *întâmplă* pentru că *așa este bine să fie*). Natura *nu face nimic în zadar*.
• *Viața fericită* este conformă cu *virtutea*. O *viață fericită* este aceea dedicată efortului de a îndeplini un anumit *obiectiv*. *Cea mai bună viață* pentru om este aceea întemeiată pe *rațiune*.
• *Fericirea* nu este echivalentă cu *bucuria pe termen scurt*. *Copiii nu pot fi fericiți.* Adevărata fericire necesită a viață *mai lungă*. *Scopul vieții* este *căutarea fericirii* (fericirea ≠ plăcere). În loc să căutăm să sporim numărul de plăceri în viață, ar trebui să încercăm să devenim *mai buni.*
• Termenul utilizat pentru fericire = ***eudaimonia*** (prosperitate, succes – nu este trecătoare). Aceasta constă în totalul *realizărilor* din viață și poate fi *afectată* de ceea ce li se întâmplă oamenilor *apropiați sufletește*.
• Pentru a spori șansele de a ajunge la *eudaimonia*, trebuie să ne dezoltăm un *tip de caracter* potrivit, dar faptul de a fi sau a nu fi *fericit* depinde, într-o mare măsură, de *noroc*.
• Chiar și *lucrurile* pe care *nu le cunoști* sau *evenimentele* de *după moartea* noastră pot contribui la *eudaimonia*.
• ***Principiul de aur al mediei / mediocrității***: *Curajul* se află la *jumătatea drumului* dintre *temeritate* și *lașitate*.
• Oamenii sunt *animale politice* și *sociale*, care trăiesc într-o *societate. Fericire* = *interacționare optimă* cu cei din jurul nostru, într-un *stat bine organizat* din punct de vedere *politic*.
• ***Argumentul autorității***: Ceva *trebuie* să fie *adevărat*, pentru că o *autoritate* importantă a făcut afirmațiile respective (majoritatea învățaților au considerat, timp de *1000 de ani*, că anumite *afirmații* sunt *adevărate* pentru că le-a spus *Aristotel*).
• *Autoritatea* nu demonstrază nimic prin *ea însăși*. Chiar și Aristotel se baza pe 3 metode: *investigația, cercetarea* și *raționarea corectă*.
• Filosofia poate să *prospere* numai în condițiile *dialogului*, admițând posibilitatea că se poate *înșela*, cu deplină libertate de a pune la *îndoială* opiniile și de a explora *alternativele*.

Pyrrhon (365 – 270) – ***scepticism***
• Doctrina principală a ***scepticilor***: Totul poate fi pus la *îndoială*, totul este *discutabil.* Cea mai bună *opțiune* este să-ți păstrezi *mintea deschisă*.

• *Scepticii* cei mai *extremi* evitau să susțină vreo *opinie fermă* despre orice. Pyrrhon a fost *cel mai extrem* dintre scepticii din toate timpurile. Nu a lăsat *nimic scris*.
• *Nimeni nu știe nimic – și nici măcar asta nu este ceva sigur.*
• *Nu putem avea încredere deplină în simțuri*, dar există și *posibilitatea* ca acestea să ne furnizeze totuși și *informații corecte*.
• *Abordarea* lui Pyrrhon față de *filosofie* se apropie de aceea a unui *mistic* (învățător spiritual, guru). Dacă nu există *nicio șansă* de a descoperi *adevărul*, nu are rost să ne agităm. Putem lua distanță față de orice *convingere fermă*, întrucât aceasta aduce mereu *dezamăgire*.
• *Filosofia* lui Pyrrhon se rezumă la 3 întrebări: 1) Cum sunt *lucrurile* cu adevărat? 2) Ce *atitudine* ar trebui să *adoptăm* în legătură cu ele? 3) Ce se va *întâmpla* cu acela care ar *adopta* această atitudine?
• Întrucât nu putem *cunoaște* nimic cu *deplină siguranță*, nu ar trebui să ne asumăm nicio *opinie*, ar trebui să suspendăm orice *judecată* și ar trebui să ne *trăim viața* fără a ne lua *angajamente* în vreo direcție.
• A fi *fericit* presupune să te eliberezi de orice *dorință* și să nu-ți pese de *modul* în care se *desfășoară* evenimentele. Trebuie să-ți ignori *instinctele* și *sentimentele* legate de ceea ce este *periculos*.

Stoa = portic pictat din Atena, lângă care obișnuiau să se adune filosofii; originea cuvântului ***stoicism***. ***Zenon din Citium*** (334 – 262) a fost unul dintre *cei mai de seamă* filosofi stoici.

Primii *stoici greci* susțineau *teorii* despre o *diversitate de probleme filosofice* legate de *realitate*, *logică* și *etică*. Au rămas mai cunoscuți prin teoriile despre *controlul asupra minții:* ar trebui să ne facem *griji* doar în privința lucrurilor pe care le putem *schimba*.

Atitudinea noastră față de ceea ce se întâmplă se află *sub controlul nostru*, chiar dacă *ceea ce se întâmplă efectiv* ne *depășește*, adeseori, puterile.

Nu suntem *responsabili* pentru ceea ce *simțim* și *gândim*. Nu putem *alege* reacția față de *noroc* și *ghinion*. Emoțiile *întunecă* rațiunea și *tulbură* judecata, de aceea trebuie să le *controlăm* sau chiar să le *îndepărtăm*.

Marcus Tulius Cicero (106 – 43) – ***stoicism, alegerea modului de îmbătrânire***
• ***Primul filosof* (*stoic*) *al romanilor***: 1) *Durata scurtă a vieții*; 2) *Inevitabilitatea morții.*
• *Îmbătrânirea* este un *proces natural*, așa că nu trebuie să *încercăm* să *schimbăm* ceea ce nu poate fi schimbat. Putem doar să *trăim la maximum* timpul scurt pe care-l avem la dispoziție pe acest pământ.
• În lucrarea sa *Despre bătrânețe,* identifică *4 mari probleme* pe care le aduce *îmbătrânirea*: 1) Devine mai greu să muncești; 2) Trupul este mai slăbit; 3) Bucuria și plăcerile fizice dispar; 4) Moartea pare din ce în ce mai aproape.

• Îmbătrânirea este *inevitabilă*, dar putem *alege* cum să reacționăm la acest proces (eficiență, înțelepciune, prietenie).
• Sufletul trăiește *veșnic*, așa încât *vârstnicii* nu ar trebui să-și facă *griji* legate de *moarte* (atitudinea față de moarte nu trebuie să fie pesimistă).

Annaeus Seneca (1 – 65) – ***fericirea filosofică***
• *Filosof* ***stoic***. Aceleași subiecte ca *Cicero*. *Hipocrate: Ars longa, vita brevis.*
• Cel mai *potrivit mod* de a trăi constă în studierea *filosofiei* (adevărata trăire).

• Problema nu are legătură cu cât de *scurtă* ne e viața, ci cu cât de *neadecvat* ne folosim *timpul* majoritatea dintre noi. În loc să devenim furioși pentru că viața e *scurtă*, ar trebui, în schimb, să o folosim la ***maximum***. Chiar dacă am trăi *1000 de ani*, mulți dintre oameni și-ar *irosi* viața la fel ca acum.

Epictet (50 – 138) – ***stoicism târziu, libertatea minții***

- Unul dintre cei mai *cunoscuți* ***stoici*** *târzii*. A început prin a fi sclav.
- Doar *filosofii* sunt fericiți și doar aceștia *trăiesc* cu adevărat.

Marcus Aurelius (121 – 180) – ***necesitate universală*** *(Univers = Divinitate)*

- Universul urmează un *curs prestabilit* (predeterminare, în natură fenomenele au loc cu *necesitate*). Univers = *Divinitate*.
- Întreaga *desfășurarea* a evenimentelor urmează *imperativul* unui *rațiuni necesare* (voința Divinității), dar există un progres al lumii spre *bine*, spre *desăvârșire*.
- *Forța destinului* se manifestă îndreptând lumea către un *scop final*, conferind astfel *armonie* întregului Univers (*libertatea* este corelată cu *necesitatea morală*).
- Idealul înțelepciunii stoice = *acceptarea senină, liniștită* a suferinței, *virtutea* fiind însoțită de *durere* (viața este o luptă continuă).
- În lucrarea *Către mine însumi*, arată că există 2 motive raționale pentru care omul trebuie să-și accepte *necesitatea* (soarta):

1) Ideea de ***predestinare****:* „Ți se întâmplă ție, îți este prescris și hărăzit într-un fel anumit, de Sus."
2) Ideea de ***scop suprem****:* „Cel care *cârmuiește întregul Univers* reprezintă o *cauză* a *bunului* său *mers*, a *desăvârșirii* și chiar a *propriei existențe*."

FILOSOFIA ÎN EVUL MEDIU

Noapte filosofică de 1000 de ani.

Apologetică = Parte principală a *teologiei*, care are ca scop *justificarea religiei creștine*.

Patristică = Disciplină consacrată studiului doctrinei teologico-filozofice creștine, operelor și vieții *marilor sfinți*, așa-numiții *părinți ai bisericii*.

Scolastică = *filosofia de școală* (întregul învățământ). Se manifestă prin *7 arte liberale* (gramatica, logica, retorica, muzica, aritmetica, geometria, astronomia). *Scolasticus* = învățător.

Iustin Martirul și Filosoful (100 – 160) – ***apologetică***

- Toți suntem *creștini*, indiferent de origine.

Aurelius Augustinus (Sf. Augustin, Augustin din Hipona) (354 – 430) – ***patristică***

- Născut în *Tagasta* (Algeria), care făcea parte din Imperiul Roman. Mama lui Augustin era *creștină*, dar tatăl avea o religie locală. Augustin s-a *convertit* la *creștinism* în al treilea deceniu de viață, devenind apoi *Episcop de Hipona*.
- A scris aproape 100 de lucrări, printre care *Confesiuni* și *Cetatea lui Dumnezeu*, extrăgând *idei* din înțelepciunea lui *Platon*, cărora le conferea o *semnificație creștină*.
- Exemplifică efortul de *absorbție creștină* a *filosofiei antice*. A fost *sanctificat*.
- Lumea este *orânduită* și *ierarhizată* de către și în raport cu *Ființa Divină*.
- Esențialul augustinismului = *participarea la Ființa Divină*.
- *Omul* este conceput după *chipul* și *asemănarea* lui *Dumnezeu*, este o *imagine* a lui *Dumnezeu*, respectiv a ***Trinității*** (*Dumnezeu Tatăl, Fiul și Sfântul Duh*).
- *Omul interior* este reprezentat de *suflet* și de facultățile sale orientate către *cunoașterea ideilor eterne* (cunoașterea lui Dumnezeu), este de esență *spirituală* și *nemuritor*, însușirile sale fiind *existența, cunoașterea* și *voința*.
- *Omul exterior* este reprezentat de *trup* (trecător) și de cunoașterea prin *simțuri* (înșelătoare).

• Oricine crede în Dumnezeu trebuie să admită că există prea multă *suferință* în lume.
• Problemă fundamentală: *De ce a permis Dumnezeu apariția răului pe lume? Cum de poate un Dumnezeu bun și atotputernis să tolereze răul? Dacă nici Dumnezeu nu-l poate împiedica, atunci El nu este cu adevărat atotputernic. Dar dacă chiar este atotputernic și pare că nu vrea să-l oprească, atunci cum mai poate el să fie bun?*
• În tinerețe, Augustin a găsit o cale de a evita credința că *Dumnezeu vrea ca răul să se întâmple*: a devenit ***mahiheist***.
• [Maniheii credeau că Dumnezeu nu este *puternic* la modul *absolut*, ci că există o *luptă veșnică* între două forțe egale, *Binele* și *Răul* (Dumnezeu și Satana sunt blocați într-o luptă continuă pentru deținerea controlului asupra lumii). *Victoria Răului* este întotdeauna *temporară*.
• *Maniheii* cred că există și o *luptă interioară* între Bine (*suflet*) și Rău (*trup*).
• *Mahiheii* susțin că, de vreme ce Dumnezeu nu are *putere absolută* asupra lucrurilor, atunci El nu este responsabil pentru *existența Răului*, deci nimeni nu-l poate *învinovăți* pe Dumnezeu pentru că nu a reușit să *preîntâmpine* Răul.]
• Ulterior, Augustin a respins abordarea *maniheistă* și a elaborat *apărarea / argumentul liberului arbitru* (omul poate alege ce va face în continuare). ***Liberul arbitru*** ne permite să acționăm *moral.*
• *Liber arbitru* implică și posibilitatea de a face *rău* (emoțiile înving rațiunea).
• *Teodiceea* = încercarea de a a explica și de a apăra ideea unui *Dumnezeu bun*, care ar *permite* existența *suferinței*. Nu suntem simple marionete, ci putem alege între *bine* și *rău*.

Pseudo Dionisie Areopagitul (V – VI) – ***monadă, diadă, triadă***
• *Dumnezeu* = unitate pură (***monadă***).
• Prin *mişcare,* din monadă se naște ***diada*** (Verbul, Fiul, Logosul),
• Din diadă se naște ***triada*** (Sfântul Duh).
• *Lumea* participă la *Creator* prin actul *creației.*
• Dumnezeu *precede totul* și *preexistă*

Boethius (Ancius Manlius Severinus Boethius) (480 – 520 / 475 – 525) – ***cearta universaliilor***
• *Primul filosof medieval,* ***ultimul dintre marii filosofi romani***.
• A avut *mare influență* în tot Evul Mediu.
• Lucrarea ***Mângâierile filosofiei*** a avut 60 de ediții, a devenit una dintre cele mai *cunoscute* din istorie, scrisă în *închisoare*, în așteptarea *execuției*. Este scrisă parțial în *proză*, parțial în *versuri*. Eroul principal este o femeie (*Filosofia*), cu care Boethius întreține conversații.
• *Norocul* se schimbă *întotdeauna* și nu ar trebui să ne *surprindă* acest lucru.
• *Filosofia* este un fel de metodă de *autoajutorare*, o cale practică de a-ți face viața *mai bună*, precum și o disciplină a *gândirii abstracte*.
• Adevărata *fericire* poate veni numai din *interior*, de la lucruri pe care ființele umane chiar le pot *controla*, nu de la altceva ce poate fi *distrus* oricând prin *ghinion*.
• Nimic nu este cumplit prin *sine însuși*, ci totul depinde de cum *gândești* respectivul lucru. *Fericirea* este o stare a *minții*, nu a lumii (idee vehiculată și de *Epictet*).
• Problema fundamentală legată de *liberul arbitru* propus de Augustin: *Cum putem alege să facem ceva, de vreme ce Dumnezeu știe deja ce vom alege?*
• Dumnezeu, fiind *perfect* (omniscient/atotștiutor), trebuie să cunoască tot ceea ce *s-a întâmplat*, dar și ceea ce se *va întâmpla*. Se pare că nu avem, de fapt, *liber arbitru*, din moment ce cunoaște totul.

• *Paradox*: pare nu neputință ca cineva să *știe* ce *am de gând să fac*, iar eu să am totuși *liber arbitru* legat de acțiununile mele. Rezolvare: ambele afirmații sunt *plauzibile* când crezi în ideea că *Dumnezeu e atotștiutor*.

• *Greşeala* constă în a-L concepe pe *Dumnezeu* ca și cum ar fi o *ființă umană*, care vede lucrurile desfășurându-se *în timp* (Dumnezeu este *etern* și *în afara timpului*).

• ***Realism*** = *universaliile* (specii, genuri, clase) sunt *entități în sine*.
• ***Nominalism*** = *universaliile* sunt simple nume, care nu există în realitate
• *Cearta universaliilor* = opoziția dintre *realism* și *nominalism*.

Alcuin (Ealthwine) (735 – 804) – ***scolastică***
• ***Primul scolastic***. A înfăptuit *reforme școlare* în timpul lui Carol cel Mare.

Anselm de Canterbury (1033 – 1109) – ***realism medieval***
• *Preot italian* care, ulterior, a devenit *arhiepiscop* de Canterbury.
• Lucrarea *Proslogion, argumentul ontologic:* Din punct de vedere *logic*, faptul că avem o *idee* despre Dumnezeu demonstrează că El *există*. Dumnezeu este acea *ființă* față de care nu se poate concepe ceva *mai măreț*, dar un Dumnezeu *imaginat* nu poate fi mai mare decât unul *deja existent*.
• Dumnezeu există *a priori*, adică, pentru a ajunge la concluzia că acesta *există*, nu trebuie să *observăm* lumea. Dacă *înțelegem* cu adevărat ce este Dumnezeu, atunci vom recunoaște că e *imposibil* ca El *să nu existe*. Dumnezeu este singura ființă care există *cu necesitate*, adică singura care *nu poate să nu existe*.
• Începutul *realismului medieval. Cearta universaliilor*.

Rocelin de Compiègne (1050 – 1121) – ***nominalism medieval***
• Precursorul *nominalismului. Cearta universaliilor*.

Pierre Abélard (1079 – 1142) – ***realitatea niversaliilor***
• Admite *realitatea universaliilor*, dar nu ca atare, ci ca *însușiri comune ale individualelor*.

Toma d'Aquino (1225 – 1274) – ***universalii = ca atare*** *(existente)*
• *Preot* italian, *canonizat* (sfânt) ca și *Augustin*.
• Într-o lucrare foarte voluminoasă (*Summa Theologica*) a propus 5 argumente (5 Căi) menite să demonstreze că Dumnezeu există: 1) *Dumnezeu* este *cauza primă* a tuturor lucrurilor, *cauza necauzată* pentru tot ceea ce există; 2) – 5) = ?
• Admite *realitatea universaliilor* ca atare, făcând parte din constituirea *lucrurilor*, coparticipând la *existența* acestora.
• Adeptul *teoriei adevărului-corespondență:* pentru fiecare *adevăr* cunoscut, trebuie să existe un *lucru* care *corespunde* acelui adevăr.
• Pentru a înțelege *natura* unui lucru, trebuie să cunoaștem acele *trăsături comune* tuturor lucrurilor care fac parte dintr-o anumită *categorie*.
• Lucrurile nu conțin *în ele însele* adevăr, ci *concepțiile* despre ele sunt denumite ca *adevărate* sau *false*, după cum *corespund* sau *nu* lucrurilor.
• Printr-o *propoziție* sau *concepție*, inteligența umană atribuie, prin intermediul *predicatului*, un *mod* de a fi anume unei realități. *Corespondența* dintre *modul* de a fi al realității (exprimat prin *predicat*) și *realitatea efectivă* determină *adevărul* opiniei.

FILOSOFIA MODERNĂ

Sec. XIX – noi raporturi cu științele: *axiologia, filosofia științei, logica filosofică.*

Giovanni Pico della Mirandola (1463 – 1494) – ***nedesăvârșire = virtute***

• După *Creație*, Adam a primit de la Dumnezeu *însușirile* necesare pentru a dobândi și astăpâni ceea ce dorește, după *voia* și *hotărârea* sa.

• ***Nedesăvârșirea*** = marea noastră *virtute* = posibilitatea *devenirii*.

Niccolò Machiavelli (1469 – 1527) – ***dialectica Puterii***

• Asimilat cu *Diavolul*. Lucrarea *Principele* este considerată ***primul tratat modern*** de ***politică***.

• A căutat să creeze un *stat* capabil de a *rezista atacurilor externe*. Tratează *principiile* pe care este bazat un asemenea *stat* și *modalitățile* prin care aceste *principii* pot fi *implementate* și *menținute*.

• Lucrarea *Principele*: *Metodele* prin care un *principe* poate *dobândi* și *menține* ***puterea politică***: Un *principe* ar trebui să fie *preocupat* doar de *putere* și să se *supună* doar *regulilor* care duc spre *succes* în *acțiunile politice*.

Francis Bacon (1561 – 1626) – ***empirism, senzualism***

• ***Primul om de știință*** care a primit titlul de ***cavaler.***

• Inițiatorul ***empirismului*** și ***senzualismului modern***: *Simțurile* ne dau *cunoștințe certe* și constituie *izvorul tuturor cunoștințelor*. *Știința adevărată* se dobândește prin *prelucrarea metodică*, *rațională* a *datelor senzoriale*.

• În lucrarea *Meditationes Sacrae* (1597): ”*Knowledge is power*”. (Cunoașterea înseamnă putere).

• Elaborărea unei metode *noi*, *adecvate*, care în *opoziție* cu *scolastica sterilă*, să *favorizeze cercetarea științifică*, *cunoașterea* și *dominarea naturii* de către om.

• *Condiția prealabilă* a făuririi *științei* și *metodei* noi o constituie *critica cunoștințelor existente* și *inventarierea cât mai exactă* a *rezultatelor științei*.

• Se poate face o *clasificare* în funcție de 3 *criterii* (ce presupun „*diviziunea sufletului*”): a) ***memoria***; b) ***imaginația***; c) ***rațiunea***. Istoria naturală sau civilă este o *știință* a *memoriei*, poezia narativă sau dramatică și parabolică este o *știință a imaginației*.

• Pentru *științele rațiunii* (domeniul filosofiei), există o *clasificare mai amănunțită* și anume:

• a) *Filosofia primă* (știința axiomelor);

• b) *Știința despre Dumnezeu* (teologia);

• c) *Știința despre natură* (speculativă: fizică – cauze materiale și eficiente; metafizică – cauze formale și finale);

• d) *Știința despre om* (practică: mecanica; magia naturală – arta invențiilor);

• e) Logica (morala).

• *Eliberarea spiritului uman* de sub *tirania* diverselor *erori*, *prejudecăți* și *iluzii*, denumite ***idoli***:
a) idoli ai *tribului* (ce țin de natura umană și se pot clasifica în simțuri și intelect);
b) idoli ai *peșterii* (determinați de educația fiecărui om, ce are un caracter individual);
c) idoi ai *forului* sau *pieții publice* (neconcordanțele limbajului cu viața reală, cu societatea);
d) idoli ai *teatrului* (generați de autoritatea tiranică a vechilor sisteme filosofice bazate pe eleganță și coerență).

• Metoda *inductiv-experimentală*: Prin *deducție*, *premisele* sunt *neverificabile*. *Inducția* este *simplă* și pornește de la *fapte* din *experiența curentă*, *neanalizată* sau atunci când pornește de la *fapte verificate*, *organizate*.
• Se pot întocmi 3 tabele:
1) tabelul *esenței* și *prezenței* (cazuri în care o natură simplă se manifestă – ce cauzeaza?);
2) tabelul *deviației* sau *absenței* (cauze în care natura simplă e alterată sau lipsește);
3) tabelul *gradelor* sau *comparației* (cazuri în care natura simplă variază, astfel încât se pot identifica grade de variații ce se pot compara).

Hugo Grotius (1583 – 1645) – ***dreptul natural***
• Omul beneficiază de o serie de ***drepturi naturale***. Un *drept* este *natural*, în sensul că este perceput ca o *îndreptățire morală* a omului, în virtutea *calității sale naturale* de *om* și nu în virtutea existenței vreunei *înțelegeri* sau a unui *sistem de drept*.
• *Dreptul natural* precede logic *legile* și *drepturile pozitive*, adică pe cele *emanate* de la o *autoritate politică*. Principalele *drepturi naturale* sunt: *viața, libertatea* și *proprietatea*.

Thomas Hobbes (1588 – 1679) – ***raționalism, nominalism, mecanicism***
• Este *unul dintre cei mai mari sistematicieni* ai ***raționalismului*** și un *bun cunoscător* al *filosofiei* lui Descartes. A scris un *răspuns* la lucrarea *Meditațiile* a lui Descartes.
• A scris despre *filozofia politică* și *alte subiecte*, oferind o *definiție* a *naturii umane* ca o formă de *cooperare autointeresată*.
• Filosofia sa este strict ***nominalistă*** și ***mecanicistă***, excluzând teologia și preocupându-se doar de soarta *obiectelor*, naturale și artificiale, *create de om*, cu alte cuvinte, acelea care pot fi *„calculate" rațional*. *Teoria* sa *cea mai de succes* a fost ceea despre ***starea naturală*** și ***contractul social*** (dreptul natural).
• Egoismul domină natura umană. "*Homo homini lupus est*" (omul pentru om este lup). De aici rezultă necesitatea apariției *statului* ca o *creație artificială*.
• Se ocupă de raportul *stat* (suveran) – *individ* (cetățean), de noțiunea și rolul *dreptului natural* în *societate* și de *distincția* dintre *drept* (jus) și *lege* (lex).
• Omul = *servitor* și *interpret* al naturii, poate să *înfăptuiască* și să *cunoască* prin intermediul *naturii*.
• Prin lucrarea *Leviathan* a devenit *fondatorul* ***filosofiei statale moderne***.
• Dat fiind că *starea naturală a omului* reprezintă "*bellum omnium contra omnes*" (războiul tuturor împotriva tuturor), oamenii încheie un ***contract social*** prin care *transferă drepturile individuale către stat*. *Legitimitatea statului* constă și în *datoria* sa de a *garanta securitatea*.

René Descartes (1596 – 1650) – ***raționalism***
• Abordare *reflexivă* (model matematic). Fondatorul *raționalismului francez*.
• ***Raționalism***: Teoria gnoseologică (a cunoașterii) ce consideră *rațiunea* izvor și temei al cunoașterii.
• *Claritatea* și *evidența:* Două *criterii* pe care o *opine* trebuie să le *respecte* pentru a fi *adevărată*.
• *Simțurile* ne *înșală*. Întrucât lumea externă se află într-o continuă schimbare (de ex. o bucată de ceară încălzită își modifică *dimensiunea* și *culoarea*), toate calitățile ce sunt dependente de văz, gust, miros și alte *simțuri* se *schimbă*, la rândul acestora, devenin *cauze* ale *erorii* în *cunoaștere*.

• *Îndoiala metodică:* Ne îndoim pentru că *vrem să ne îndoim*. Este o *îndoială voită*, practicată deliberat în vederea unui *adevăr* ce se vrea a fi demonstrat. *Îndoiala* trebuie să permită aflarea *certitudinii*. Pentru a ști ceva *sigur* (absolut), trebuie să trecem prin *îndoială*.
• Ne *îndoim*, mai întâi, de ceea ce am învățat din *cărți* sau din *preluare* de la alții. Apoi ne *îndoim* de propriile noastre *experiențe sensibile* (cameră, părți ale corpului, hârtia pe care se scrie). Nu ne putem *îndoi* de *adevăruri matematice*, precum *doi plus doi este agal cu patru*.
• Deși o serie de *lucruri* ce par *sigure* au fost puse la *îndoială*, rămâne ceva *sigur* și anume faptul că subiectul *gândește* (se îndoiește). „***Dubito ergo cogito, cogito ergo sum***.”
• Subiectul cunoscător consideră toate lucrurile cunoscute prin *simțuri* ca *neexistând în realitate*. Însă, în timpul procesului *îndoielii metodice*, el constată că nu se poate îndoi de *propria gândire*, de *propria sa ființă* care *gândește*. El se consideră pe sine, în timpul *îndoielii*, ca *lucru cugetător*, iar această cunoștință este un *clară* și *distinctă*.
• Un *concept* este *clar* atunci când este *perfect definit*, adică *net delimitat de alte concepte*.
• Un concept este *distinct* atunci când *înțelegerea sa* se înfățișează *minții* cu o *desăvârșită transparență*.
• Ideile *clare* și *distincte* sunt cele care apar ca *evidente* pentru *rațiune*. Acestea rezistă *îndoielii metodice*, fiind *sigure*.
• *Adevărul* are caracterul unei *intuiții* ce se înfățișează *minții* ca fiind *delimitată* de celelelate cunoștințe (adică *distinctă*) și având un conținut accesibil rațiunii (*clară*). Ideile *clare* și *distincte* (adevărate) sunt *înnăscute*, putând fi descoperite prin *meditație filosofică*. *Adevăr* înseamnă *descoperirea* prin *rațiune* a *evidenței ideilor înnăscute*, aflate în rațiune.
• Există 2 substanțe (*corp* și *spirit*) care *nu comunică*, stând în *planuri diferite* (***dualism cartesian***). Dincolo de aceste 2 substanțe = *Ființa în sine* = *unică, primă* și *întemeietoare universală.*
• Cum poate fi conciliată *bunăvoința* lui Dumnezeu cu *eroarea* și *răul* din lume? Răspunsul îl constituie *responsabilizarea omului* pentru răul din lume, datorită *liberului arbitru*.

• Liberul arbitru poate fi atât sursă a *binelui* și a *adevărului*, cât și, în egală măsură, a *răului* și a *erorii*.

• Asemeni *voinței divine*, *voința omului* este *infinită*. Ceea ce ne desparte de Dumnezeu, apropiindu-ne de neant, este *limitarea înțelegerii* (a intelectului).
• Pentru ca omul să aleagă doar *binele* și *adevărul*, el trebuie să le deosebească de *rău* și, respectiv, de *eroare*. Prin *grație divină*, libertatea se manifestă prin *iluminare*.

Blaise Pascal (1632 – 1662) – ***limitare intelect*** *(infinit mare, infinit mic)*
• Definirea naturii umane necesită *re-cunoașterea limitelor* acesteia.

• Lucrarea *Cugetări:* Totul îl induce în eroare pe om, *imaginația, simțurile, rațiunea* (limitele intelectului uman).
• Omul este situat între 2 infinituri: 1) ***Infinitul mare*** (creațiile lui Dumnezeu); 2) ***Infinitul mic*** (diviziunea continuă a unui anumit obiect). Omul nu va ajunge *niciodată* să cunoască nici *infinitul mare,* nici *infinitul mic*, întrucât rațiunea și gândirea sa sunt *limitate*.

• *Nimic în raport cu Infinitul, totul prin comparație cu Neantul:* Omul este *neînsemnat* în raport cu *imensitatea naturii*, dar pare o *ființă uriașă* prin comparație cu *viețuitoarele minuscule*.
• Lucrarea *Scrieri alese: Atributul naturii umane* îl constituie *contradicția.* Ce himeră mai este și acest om? Ce noutate, ce monstru, ce haos, ce îngrămădire de contradicții? Aceste contradicții sunt următoarele: *judecător al tuturor lucrurilor, depozitar al adevărului,* ***îngrămădire de incertitudine și eroare, mărire și lepădătură a universului***.

• Natura omului este *dublă:* 1) ***mizerabilă*** (față de *natură*, ce îl *strivește*); ***superioară*** (are *conștiența*, pe care natura, în imensitatea acesteia, *nu o are*).

Baruch Spinoza (1632 – 1677) – ***raționalism, panteism***

• *Raționalism* (raționalitate integrală).
• Lucrarea *Etica:* Problematica libertății umane prin raportare la necesitatea divină.
• Lumea = un *sistem perfect coerent* (ca o geometrie), ce își este *suficientă sieși*.
• *Panteism: Dumnezeul Creator* se identifică cu *Creația Sa* (Lumea și Universul).
• Dumnezeu este substanța (*cauza*) necesară acestei lumi, nu este *transcendent*, ci *imanent* naturii (ființarea = lumea se confundă cu Dumnezeu – „Deus sive natura"). Datorită acestui raport de *imanență* (identitate), natura, viața și omul sunt guvernate de necesitate.
• *Filosofia* reprezintă *iubire intelectuală* a omului față de Dumnezeu, *mijloc* de a-l cunoaște.
• *Cunoașterea filosofică* conferă omului *libertate* și *fericire*. A-l cunoaște pe Dumnezeu semnifică a recunoaște *necesitatea divină* care guvernează lumea. Această recunoaștere a *necesității* înseamnă implicit o *acceptare* a acesteia (*necesitatea* este convertită în *libertate*). *Libertate = necesitate înțeleasă*. Inteligența (intelectul) ne ajută să înțelegem că tot ceea ce ni se întâmplă este *necesar* și *benefic*.
• *Problema **libertății** omului:* a) Dacă prin *libertate* se înțelege a nu fi *determinat* de o cauză externă, atunci omul nu are *libertatea voinței*; b) Dacă prin *libertate* se *înțelege cunoașterea cauzei determinate* a propriilor acțiuni și, respectiv, *acordul* dintre propria voință și voința divină, atunci omul este *nemărginit de liber*.
• Nu există libertate în sensul de capacitate de a *acționa* fără o *constrângere cauzală*, dar există libertate de a face ceea ce dorești, *fără vreo constrângere* din partea celorlalți oameni.
• *Eroarea* reprezintă o *cunoștință parțială*, o *lipsă de cunoaștere*. Există 3 tipuri de cunoaștere:
1) Cunoașterea ***imaginativă*** (sensibilă)*:* Rămâne la nivelul *generalităților* fiind relativ *puțin clară* și *supusă erorii*.
2) Cunoașterea ***rațională****:* Este realizată prin *idei adecvate* ce exprimă *natura lucrurilor*.
3) Cunoașterea ***intuitivă****:* Reprezintă cunoașterea *esenței lucrurilor*. Prin *cunoaștere intuitivă* (*adevărata cunoaștere*) descifrăm *necesitatea divină* care guvernează lumea.

John Locke (1632 – 1704) – ***empirism***

• Întemeietorul *empirismului modern*.
• ***Empirism****:* Teorie ce consideră *experiența comună* drept izvor și temei al *cunoașterii*.
• Lucrarea *Eseu asupra intelectului omenesc:* Întreaga *cunoaștere* își are *originea* în *simțuri* și *experiență*. Se opune *raționalismului*, ce susține că *ideile*, *noțiunile*, și *principiile* au valoare *universală* și *absolută*.
• Nu există *idei*, *noțiuni* sau *principii înnăscute*. *Intelectul* nu se află în posesia unor *idei* cu care *vine pe lume*, atunci când se naște individul, ci, dimpotrivă, toate *ideile* pe care *intelectul* le posedă îi sunt furnizate de *simțuri*, îi provin de la *percepții*. *Intelectul* este o ***tabula rasa***, este asemeni unei *foi albe de hârtie* pe care *percepțiile* își imprimă semnele acestora.
• Există 2 *izvoare ale cunoașterii*:
1) ***Senzația*** (percepția ce ne pune în contact cu obiectele externe): *Senzația* depinde de *simțuri* și constă în receptarea *percepțiilor distincte* despre *lucruri*. *Simțurile* intră în contact cu *obiectele sensibile* și introduc în *minte* o serie de *percepții*. În acest mod, *intelectul* ajunge să dobândească *cunoștințe* despre *calitățile sensibile* (galben, cald, dur, amar etc.) Acest *izvor al cunoașterii* se numește *experiență eternă*.

2) ***Percepția*** (perceperea proceselor lăuntrice ale minții): *Mintea* se îndreaptă asupra *ideilor* pe care le-a dobândit datorită *senzației* și furnizează *intelectului* o altă *categorie* de *idei*. Asemenea *idei* sunt percepția, gândirea, îndoiala, credința, raționamentul, actul de cunoaștere, actul de voință și restul proceselor specific minții noastre. La nivelul intelectului *ideile simple* nu rămân în stadiul în care au fost percepute, ci sunt *combinate*, ajungându-se la *idei complexe* (moduri, substanțe, relații).

• Cunoașterea este *relativă*. *Cunoștințele* noastre depind de *structura sufletească* și de cea *senzorială*. Dacă *simțurile* omului ar fi *constituite diferit*, *aparența lumii* ar fi *alta*.

Isaac Newton (1642 – 1727) – ***substanțialism, filosofia naturală***

• *„Fizică, ferește-te de metafizică!”*

• *Timpul* și *spațiul* sunt ***absolute*** și se caracterizează prin *omogenitate* și *imobilitate*.

• Lucrarea *Principiile matematice ale filosofiei naturale:* Delimitare între *timp absolut* și *timp relativ*, *mișcare absolută* și *mișcare relativă, spațiu absolut* și *spațiu relativ*, *repaos absolut* și *repaos relativ*.

• ***Substanțialism***: *Timpul* și *spațiul* reprezintă ***realități absolute***, de *sine stătătoare*, ce cuprind în ele toate *obiectele*, toate *mișcările* și *transformările* acestora.

• ***Timpul absolut*** este un *timp matematic*, ce există *în sine* și are o *curgere* (durată) identică *independentă* de *măsurările relative* ale oamenilor (independentă de ceea ce numim oră, zi, săptămână, lună etc.)

• ***Timpul relativ*** este o măsură (oră, zi, lună, an etc.) *sensibilă* și *externă* a unei *durate* determinate prin *mișcare*.

• ***Spațiul absolut*** este *imobil,* nu este supus *schimbării* și nu se găsește în *relație* cu vreo *entitate* exterioară acestuia.

• ***Spațiul relativ*** este o *măsură* sau o parte *mobilă* a spațiului absolut și poate fi cunoscut *empiric*, prin poziția sa față de corpuri.

Jean-Jaques Rouseau (1642 – 1727) – ***starea naturală, contractul social***

• ***Starea naturală*** = situație ipotetică a omului, trăind în mod *autonom* față de ceilalți indivizi, reglementându-și viața într-o manieră ce *nu depinde* de *relațiile* cu oamenii.

• Lucrarea *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni:* Oamenii s-au aflat la început într-o stare de natură *cvasianimalică*, în care indivizi ignoranți și izolați duceau o viață pașnică. În această stare originară (*prepolitică* = anterioară societății și statului), oamenii erau ființe egale și libere, animate de principiile *autoconservării* și *milei* față de semeni.

• Omul *asocial*, lipsit de *legături* cu *semenii* și lipsit de *grai* și de *cunoștințe utile*, supus doar inegalității cauzate de *vârstă, sănătate* sau *putere*, având în suflet doar principiul *autoconservării* și pe cel al *repulsiei* față de suferința și moartea semenilor, este *modelul naturii umane*.

• În urma conviețuirii în societate, sufletul omului s-a *schimbat*, ca urmare a însușirii *cunoștințelor*, *erorilor* și a *pasiunilor* ce îl macină. Societatea i-a *modificat* omului *constituția fizică originară* (trupul) și îi impune o serie de *scopuri* și *atitudini* ce nu corespund *fondului său propriu*, respectiv *adevăratului* său *suflet*, *adevăratei* sale *naturi*.

• Nu pledează în favoarea revenirii oamenilor la starea de natură, ci subliniază *nejunsurile* unei societăți ce *impune* o *inegalitate artificială*, de esență *economică*, între oameni.

• Relația indivizilor din starea de *natură* și din *societate* poate fi explicată pe baza conceptelor de *bine* și *rău*.

• Fiecare om posedă un sentiment înnăscut al *dreptății*, pe temeiul căruia el este capabil să judece *moralitatea* faptelor sale și ale semenilor săi.
• *Dreptatea* nu e un concept *rațional*, ci dimpotrivă, fundamentul acesteia îl constituie un sentiment al omului (*iubirea de sine*).
• În lucrarea *Emil sau despre educație:* „Există în fundul sufletelor un *principiu înnăscut* de *dreptate* și de *virtute*, pe temeiul căruia, împotriva propriilor noastre maxime, *judecăm acțiunile* noastre și pe ale altuia ca fiind *bune* sau *rele*, iar acestui principiu în dăm numele de *conștiință*."
• Această *dreptate* se manifestă deja în starea de *natură* (în care se află omul înainte de a forma societatea sau statul) grație *principiului autoconservării* și celui al *repulsiei* față de *suferința* și *moartea* semenilor.
• Deși este apărată ideea stării de natură, *starea naturală* a individului reprezintă numai un *postulat al naturii*, un concept abstract.
• Lucrarea *Contractul social*: *Dreptatea* este definită prin conceptul de ***contract social***. Problema fundamentală a contractului social este de „a găsi o formă de *asociație* care să *apere* și să *protejeze* (...) persoana și bunurile fiecărui ascociat și în cadrul căreia fiecare dintre aceștia, unindu-se cu toții, să nu *asculte* decât *contractul social* și să rămână tot atât de *liberi* ca și mai înainte.
• *Contractul social* nu desființează *libertatea* și *dreptatea* din starea de *natură*, ci le asigură *manifestarea în contextul social* prin intermediul *legilor*. *Dreptatea* se stabilește prin *lege*, iar *legea* este aprobată prin *voință generală*.
• *Voința generală*, ca sumă a voințelor particulare, este întotdeauna *dreaptă* și reprezintă *voința* pe care fiecare o are ca *cetățean*, adică acea voință pe care omul o manifestă atunci când se gândește la *binele comun*.

Gottfried Wilhelm Leibniz (1646 – 1716) – ***determinism***
• ***Determinism natural*** = natura este guvernată de *necesitatea mecanică* (orice eveniment sau femomen este determinat de o *cauză externă* să existe și să se manifeste).
• Universul este creat de Dumnezeu pe baza unui *plan divin* și *evoluează* în conformitate cu acel *plan*.
• *Principiul rațiunii suficiente* (Lucrarea *Monadologia):* Niciun fapt nu poate fi *real* și nicio propoziție *adevărată*, dacă nu există o *rațiune suficientă* pentru care *lucrurile sunt sau nu altfel*.
• Prin raportarea acestui principiu la *originea* și *evoluția* universului, se subînțelege că Dumnezeu este rațiunea *necesară* și *suficientă* pentru *existența* și *evoluția* acestei lumi.
• Universul este compus din ***monade*** (substanțe simple și imuabile) și este supus ***necesității divine***. *Monada creatoare* (Dumnezeu) dispune un număr infinit de *monade* într-un sistem al *armoniei prestabilite*.
• *Problema libertății umane:* Omul, prin *acțiunile* sale, respectă *planul divin*. Spre deosebire de restul creațiilor, el se supune *predestinării*, conștientizând și, implicit, acceptând *necesitatea divină*.
• ***Libertatea ca spontaneitate*** (Lucrarea *Teodiceea*): Dependența acțiunilor umane voluntare de un lanț de *cauze* nu exclude „o minunată spontaneitate, ce face ca, într-un anumit sens, *hotărârile sufletului* să fie *independente* de influența fizică a tuturor celorlalte fápturi".
• *A acționa liber* înseamnă a acționa în virtutea propriilor *dorințe* și *înclinații*, independent de influențe exterioare. Dat fiind faptul că, prin ordinea divină, sunt prescrise *categorii* de acțiuni și nicidecum *acte particulare*, omul este *liber*. Totuși, această *libertate de acțiune* se manifestă într-un *cadru* fixat anterior de Dumnezeu.

George Berkley (1685 – 1753) – ***imaterialism (idealism subiectiv)***

• Teoria ***imaterialismului*** (denumită ulterior, de către alții, ***idealism subiectiv***). Această teorie neagă existența *substanței materiale* și susține în schimb că *obiectele familiare* precum mesele și scaunele sunt doar *idei* în *mintea* celor care le *percep* și, ca urmare, nu pot exista fără a fi *percepute*.

• *Critica de abstractizare:* o premisă *importantă* în argumentul său pentru *imaterialism*.

Voltaire (1694 – 1778) – ***scepticism, deism***

• Cea mai importantă lucrare filosofică este *Dictionnaire philosophique*, în care *critică* instituțiile politice franceze, dușmanii personali, Biblia și Biserica Romano-Catolică.

• A luptat neobosit pentru *drepturile civile* (dreptul la un proces echitabil, libertatea de exprimare și libertatea religioasă) și a denunțat *nedreptățile*.

• A susținut stabilirea unei *monarhii constituționale* în Franța (înclinație spre liberalism). *Monarhul* este *luminat* și *absolutist* (despotism binevoitor, similar cu cel susținut de către Platon), fiind *sfătuit* de *filosofi*.

• „*Dacă Dumnezeu nu ar exista, ar fi necesar să fie inventat*.” Mulți comentatori au argumentat că acesta este un mod *ironic* de a spune că nu contează dacă *Dumnezeu* există sau nu, iar alții au susținut era vorba despre *concentrarea* pe acțiunile *religiei organizate*.

• La fel ca multe alte personaje-cheie din timpul *Iluminismului* european, se considera un *deist*, contribuind la răspândirea ***deismului*** din Anglia în Franța. Nu credea că *credința absolută*, bazată pe orice **text religios** *particular* sau *singular* sau **tradiție a revelației**, era nevoie să *creadă* în *Dumnezeu*. „*Este perfect evident pentru mintea mea că există o ființă necesară, eternă, supremă și inteligenăt. Aceasta nu este o chestiune de credință, ci de rațiune*.”

• Cunoscut și pentru mai multe *aforisme memorabile*.

Thomas Reid (1710 – 1796) – ***școala scoțiană a simțului comun, epistemologie***

• Fondatorul ***Școlii scoțiene a simțului comun***. Contemporan cu *David Hume*, fiind *primul* și *cel mai îndârjit critic* al acestuia.

• *Simțul comun* (în sensul filosofic de *sensus communis*) este, sau cel puțin ar trebui să fie, *fundamentul cercetării filosofice*.

• Deși a fost cunoscut mai ales pentru susținerea ***epistemologiei*** (parte a gnoseologiei ce studiază procesul cunoașterii așa cum se desfășoară în cadrul științelor, mijloacele de cunoaștere, valorile și limitele cunoașterii), a fost remarcat și pentru opiniile sale în ***teoria acțiunii*** și ***metafizica identității personale***. Suntem capabili de *acțiuni libere* ale căror *cauză* suntem și pentru care suntem *apreciați* din punct de vedere *moral*.

David Hume (1711 – 1776) – ***empirism***

• Adept al ***empirismului***. Unul dintre *reprezentanții cei mai de seamă* ai *iluminismului scoțian*.

• *Critic* neobosit al *dogmatismului* metafizic și religios, devenind celebru pentru modul *curajos* în care a abordat, de pe poziții *sceptice*, o serie de subiecte filozofice cum ar fi *cauzalitatea*, *probabilitatea*, *identitatea personală* sau *originea virtuții*.

• Contemporan cu *Immanuel Kant*, a respins și a ridiculizat valoarea *ideilor abstracte*, a ideilor ce nu vin din *realitate*, din *experiență*.

• Cunoscut și ca *istoric*. Lucrarea *History of England* a fost un best-seller timp pe 100 de ani. Această lucrare este privită ca o *contribuție* la *științele umane*, toate *subiectele morale* constituind domeniul său *predilect*.

Immanuel Kant (1724 – 1804) – ***criticism, apriorism***

• *Ce pot şti? Ce trebuie să fac? Ce-mi este îngăduit să sper?*

• Ideea unei ***Critici*** pentru întemeiere a conştiinţei cunoscătoare în genere (*Critica raţiunii* ***pure****, Critica raţiunii* ***practice****, Critica puterii de* ***judecată***).

• Lucrarea *Critica raţiunii pure:* Înainte de a pretinde că prin *filosofie*, prin *raţiune*, avem acces la *principiile ultime ale existenţei*, se impune o *cercetare critică* a naturii *raţiunii*. *Critica raţiunii pure* stabileşte *condiţiile* şi *structurile* cunoaşterii raţionale. A fi critic înseamnă a *precede speculaţiile constructive* cu examinarea facultăţii noastre de cunoaştere, respectiva a determina *temeiurile cunoaşterii* şi *limitele cunoaşterii umane*.

• *Critica raţiunii pure* ocupă o poziţie primă faţă de celelalte genuri de filosofie, reprezentând o *propedeutică* (un exerciţiu preliminar), cercetând facultatea raţiunii de punct de vedere al cunoaşterii *a priori*.

• Orice *cunoştinţă* este o *judecată*.

• *Kantianism* = ***criticism*** = ***apriorism*** (a priori = ceea ce este *dincolo* de orice *experienţă* şi *cunoaştere* = structurile conştiinţei).

• *Fenomenul* = o relaţie între o materie de sursă *transsubiectivă* şi formele *subiective* (a priori).

• Fenomenele ***a priori****:* 2 ale *sensibilităţii* (spaţiu + timp) şi 12 ale *intelectului* (unitate, multiplicitate, realitate etc.)

• *Lucrul în sine* = *realitate absolută* = *incognoscibil*, dar totuşi un *de cunoscut*.

• *Metafizica* este posibilă numai ca *cercetare critică* a fundamentelor conştiinţei noastre în raportare la lume (*lucrul în sine*)

• *Judecata* ***analitică*** = *explicativă*, nu adaugă nimic conţinutului conştiinţei; îndeplineşte condiţiile *necesităţii* (raţionalism).

• *Judecata* ***sintetică*** = judecată de *experienţă*, sporeşte conştiinţa; îndeplineşte condiţiile *adăugirii*, dar nu şi pe a necesităţii (empirism).

• *Judecata* ***sintetică a priori*** = îndeplineşte *ambele condiţii* (apriorism).

• *Timpul depinde de noi* sau *noi depindem de timp*, este *subiectiv* (se află în noi) sau *obiectiv* (se află în afara noastră)?

• Lucrarea *Critica raţiunii pure:* Timpul şi spaţiul *nu există în sine*, ci au un caracter *subiectiv*, făcând parte din *natura subiectului cunoscător*. Timpul este forma *simţului intern*, adică o formă a *intuiţiei* omului. Timpul determină *raportul reprezentărilor subiective* ale individului, fiind o condiţie *subiectivă* a *intuiţiei* noastre interne.

• Timpul este un cadru *a priori* al percepţiei omului, o condiţie *subiectivă* a reprezentării noastre despre lume, respectiv a *sensibilităţii*. *Obiectele* nu se află în *spaţiu* şi *timp*.

• Timpul este o formă a *simţului intern*. Omul percepe *viaţa* lui *interioară* ca *succesiune* de *momente* şi de *stări*.

• Fundamentul *moralităţii* îl constituie ***libertatea*** şi ***autonomia*** voinţei. Prin conceptul de *autonomie a voinţei* se înţelege calitatea voinţei de a fi *lege* pentru *ea însăşi*.

• Conceptul de *fericire* este înlocuit cu cel de *datorie*.

• Există 2 tipuri de acţiuni:

1) Acţiune motivată ***raţional****:* A acţiona din *datorie* (din principiu), independent de avantajele pe care acţiunea le poate aduce (numai acţiunile realizate sub imperiul *datoriei* au un caracter *moral*).

2) Acţiune motivată ***sentimental****:* A acţiona din *înclinaţie* (există o doză de contingent = întâmplare; individul săvârşeşte *binele* numai când acest lucru îi conferă un *avantaj* sau atunci când el se *mândreşte* cu fapta sa).

• Spre deosebire de sentiment, *datoria* nu este supusă niciunei *variații* sau *întâmplări*. Omul care are ca motivație a acțiunilor sale *datoria* va fi *moral*, indiferent de *beneficiile* personale ale faptelor sale.
• Există 2 tipuri de imperative:
1) Imperativ ***ipotetic****:* Acțiunile au ca punct de plecare imperativul ipotetic, în care, pentru a atinge un *scop* se utilizează un *mijloc*.
2) Imperativ ***categoric****:* Acțiunile vizează doar *scopul*. Maximele voinței autonome devin *imperative categorice*, având un caracter *moral*.
• Lucrarea *Bazele metafizicii moravurilor: Imperativul moral universal* = „Acționează astfel ca să folosești *umanitatea* atât în persoana *ta*, cât și în persoana *altuia* , totdeauna în același timp ca *scop* și niciodată ca *mijloc*."
• Lucrarea *Critica rațiunii pure:* Analiza și critica cunoașterii.
• ***Critică****:* *Gândirea* se pune în *discuție* pe *ea însăși* pentru a-și cunoaște și aprecia *propria valoare*.
• ***Rațiune****:* Gândirea în măsura în care aceasta încearcă *să cunoască*, deci gândirea *teoretică exersată* de *subiectul cunoscător*.
• *Dublă distincție* între *judecăți*:
1) În funcție de ***raportarea la experiență****:* a) Judecăți *a priori* (independente de experiență, fundamentate exclusiv pe gândire, caracter necesar și universal); b) Judecăți *a posteriori* (fundamentate pe experiență, empirice).
2) În funcție de ***raportul dintre subiect și predicat****:* a) Judecăți *analitice* / *explicative* (predicatul explică subiectul, nu adaugă o proprietate subiectului, ci doar descompune conceptul subiectului în concepte parțiale); b) Judecăți *sintetice / extensive* (predicatul adaugă subiectului o informație nouă, implicând o lărgire a sferei cunoașterii umane).
• Atât judecățile *a priori*, cât și cele *a posteriori*, pot fi judecăți *analitice*, respectiv *sintetice.*
• Cunoașterea *sintetico – a priori: Extindem* cunoștințele *a priori* folosindu-ne de *principii*. Prin *gândire*, unui subiect îi adăugăm un predicat o *proprietate nouă*, dar *relația* dintre subiect și proprietatea afirmată prin predicat este *necesară*.
• Propozițiile *sintetico-apriori* au un caracter *necesar*, iar adevărul acestora depinde de experiența directă. Propozițiile *sintetico-apriori* îmbogățesc conținutul cunoașterii (ex. axiomele matematicii: 7 + 5 = 12).

Jeremy Bentham (1748 – 1832) – ***utilitarism*** *(măsurarea* fericirii*)*
• Contribuie la *dezvoltarea inițială* a ***utilitarismului***.
• A militat, de pe poziții *raționale*, în favoarea *libertății individuale* și *economice*, pentru *separarea religiei de stat*, pentru *libertatea de expresie*, *sufragiul universal*, *drepturi egale* pentru *femei*, *dreptul la divorț* și *decriminalizarea homosexualității*.
• A fost un adept al *abolirii sclaviei*, a *pedepsei cu moartea*, a *pedepselor corporale*, inclusiv pentru copii, și a apărat *drepturile animalelor*.
• *Ideile* sale au influențat *reformele* juridice, politice și sociale care au început să fie aplicate în Marea Britanie în primele decenii ale secolului al XIX-lea, între care *extinderea drepturilor de vot la noi categorii de cetățeni*.
• Deși era în favoarea *extinderii drepturilor legale individuale*, s-a opus ideii de *drepturi naturale* și *contractului social*.
• Este considerat *fondatorul spiritual* al Universității College din Londra.

G. W. F. Hegel (1770 – 1831) – ***ontologie, absolut, ființă în sine***

• Lucrarea *Prelegeri de istorie a filosofiei:* Istoria filosofiei are un *sens clar* sau reprezintă doar o *cronică* a unor gândiri diferite?

• Proiectul lui Hegel: A gândi filosofic *pluralitatea* și *unitatea* filosofilor în filosofie. La nivel general, toate filosofiile sunt expresii ale unui singur *Spirit*. Istoria filosofiei este o istorie a *cencepțiilor despre Spirit.*

• Procesul dialectic ***teză-antiteză-sinteză:*** a) *teza* = sistemul filosofic oarecare; b) *antiteza* = respigerea acelui sistem de către alt sistem filosofic; c) *sinteza* = rezultatele acestor confruntări.

• *Adevărata filosofie* nu este una dintre *filosofiile particulare*, ci ***ansamblul*** lor (toate filosofiile sunt în mod egal *necesare*).

• *Ontologia* = dimensiunea cea mai importantă a gândirii.

• *Ontologia* = *critică* = o fundamentare a șanselor minții noastre de a gândi ontologic.

• *Logica* = *știința logică* + *logica mică* = *regulile și principiile* de constituire ale acesteia.

• *Filosofia* = o legitimare a *Absolutului* în fața *conștiinței*.

• *Absolutul* = *nenăscut*, *nepieritor*, *infinit*; justificarea *subiectului* prin raportare la *Absolut*.

• ***Ființa în sine*** (moduri de abordare):

a) Cum gândin *Ființa în sine*, ca *termen central* în *ontologie*; cum o *descriem*, deși nu avem cunoașterea Ei?

b) *Ființa în sine* ca *început* = *Ceea ce este*.

c) *Ființa în sine* ca *nedeterminare* = neștiind cum este = *Neființă* = *Neant pur*.

d) *Ființei în sine* îi este conaturală *devenirea* ca *trecere* de la *indeterminare* la *determinare*, de la *abstract* la *concret*; *abstract* = indeterminare = începutul = *nimic altceva dincolo de sine*; *concret* = întregul va totalitate = *sinteză de numeroase determinații.*

e) *Ființa în sine* = *ființă pură* (abstractă); pe măsură ce apar, deductiv, noi determinații, ea se realizează concret.

f) *Ființa în sine* = *temei* = întemeiează; *temeiul* presupune *fenomenul* (esență care se realizează).

• ***Metafizica*** = fenomene *izolate* și *imuabile*.

• *Dezvoltarea istorică:* Istoria, în desfășurarea sa, urmărește să realizeze *identitatea* dintre *Spirit* și *lume*, reprezentând un proces, o *dezvoltare* ce constituie *esența însăși*.

• *Determinatul absolut (Spiritul):* Guvernează faptele obiective din fiecare epocă, *subordonându*-le și conferindu-le *unitate*.

• *Contradicția* (negarea rațiunii și a logice) constituie elementul esențial al *realității*, un eveniment oarecare putînd avea loc în istorie tocmai datorită *contradicției* (motorul desfășurării istorice).

• Procesul istoric este guvernat de triada ***ființă-neființă-devenire***. *Dialectică* = ceea ce se produce în mișcarea triadei prin *dubla negație*.

• *Ființa* reprezintă ***teza***, iar *neființa* reprezintă ***antiteza*** și *devenirea* este ***sinteza***. *Neființa* reprezintă *negația ființei*.

• Prima *sinteză* ce ne conferă posibilitatea de a *aproxima ceva real* este cea care implică, în aceasta, *simultan*, *ființa* și *neființa*.

• În cadrul *devenirii*, ceva se petrece printr-o *dublă trecere*, existând un *proces,* o *istorie*.

• *Negație:* Fenomenul ce se peterece între *ființă* și *neființă*. Neagația este *activă* și *creatoare* (motorul devenirii).

• *Moartea* este *antiteza eternă* ce, opunându-se *tezei* (vieții), formează *sinteza*, permițând astfel *desfășurarea dialectică* a istoriei.

• În decursul istoriei, *spiritele naționale* (popoarele și culturile) se succed, *contrazicându-se* reciproc. *Discontinuitatea* istoriei se manifestă prin *războaie* și *revoluții*. *Spiritele popoarelor* se *contrazic*, dar realizează acest lucru ca *momente* ale unui proces unitar (*procesul spiritului lumii*).
• Fiecare *spirit* cunoaște o *dezvoltare*, iar apoi *moartea*. În acel moment, moștenirea sa culturală și socială devine *materie primă* a unei noi *creații a Spiritului lumii*. *Moartea* reprezintă atât evenimentul *de neocolit* al vieții omului, cât și o nouă *treaptă* în interioritatea spiritului.
• Prin *negație*, moartea este *suprimată*, dar nu în întregime, o parte din aceasta fiind transformată într-o *realitate superioară* în *interioritatea Spiritului*. De-a lungul procesului istoric al *negațiilor*, natura se *conservă* în *interioritatea Spiritului*.

Maine de Biran (1766 – 1824) – ***neospiritualism***
• *Neospiritualism*. Simțirea nu este întreaga viață a omului; în *gândire* este prezentă și o *vedere interioară*.
• Activitatea *Eu*-lui se adaugă *acțiunilor corpurilor exterioare*, care caută să-l *înăbușe*; acesta rezistă prin *efort*, implicând constituirea *categoriilor*.
• Metoda specifică de cunoaștere = i*ntrospecția*.

Bernard Bolzano (1781 – 1848) – ***realism idealist***
• *Realism idealist*. Opoziție față de *romantism* și *pozitivism*.
• Problema *ordinii ideale* a realității; *obiectivitatea* deplină a adevărului.
• Ceea ce este *gândit* este *posibil* doar presupunând ceea ce este *în sine*, care ține de *ordinea ideală* a Lumii.

Arthur Schopenhauer (1788 – 1860) – ***primatul Voinței***
• Teoria asupra ***primatului voinței*** în sfera reprezentării *lumii* și în comportamentul *uman*.
• În problema *teoriei cunoașterii*, se situează pe poziția *idealismului*. Își susține *propriile* sale *vederi* și combate filozofia lui *Hegel*.
• Bazat pe *achizițiile științelor naturale*, dezvoltă un *punct de vedere original* asupra fiziologiei *percepției*.
• Lucrarea *Lumea ca voință și reprezentare:* Lumea exterioară *există* numai în măsura în care este *percepută* și *prezentă* în conștiința omului, deci ca ***reprezentare***.
• Nu este totuși întru totul de acord cu Kant, care considera că *lucrul în sine* (das Ding an sich) ar fi *mai presus* de orice *experiență senzorială* și în consecință nu ar putea fi cunoscut.
• Susține că ***Voința*** stă la *baza reprezentării lumii*, având o *puternică forță* lipsită de *rațiune* și de *scop*. Spre deosebire de *Hegel*, consideră că *lumea* și *istoria* sunt *lipsite de sens* și de o *țintă finală*. *Voința* stă nu numai la *baza acțiunilor omului*, ci *determină întreaga realitate*, *organică* sau *anorganică*. *Voința* se manifestă în *lumea animală* ca *forță vitală* și ca *impuls* spre *procreare*.

Auguste Comte (1798 – 1857) – ***pozitivism***
• Întemeietorul ***pozitivismului*** ca reacție la filosofia *speculativă*.
• Caracterul *pozitiv* al practicii științifice. Știința trebuie să furnizeze *principiile* unei *reorganizări* sociale. O filosofie *pozitivă* are drept scop clarificarea *faptelor* și a *legilor* care guvernează fenomenele.
• *Istoria* este *ascendentă* și conține *epoci organice* (ordine, deosebiri sociale admise) și *epoci anorganice* (dezordine, deosebiri sociale respinse).

• *Istoria intelectuală* a omenirii cuprinde 3 stadii: 1) *teologic* (forțe supranaturale); 2) *metafizic* (entități abstracte); 3) *pozitiv* (legi cauzale, experimente).
1) Stadiul ***teleologic**:* Explică faptele sociale și evenimentele prin referire la agenți teleologic (supranaturali). La rândul său, acest stadiu implică 3 modalități de interpretare a fenomenelor: a) *fetișismul* (obiectele sunt percepute ca însuflețite); b) *politeismul* (divinități invizibile controlează modul de manifestare al obiectelor); c) *monoteismul* (existența lucrurilor e descrisă de un zeu).
2) Stadiul ***metafizic**:* Cercetează cauza fenomenelor într-o serie de entități abstracte (concepute precum *esența, pricipiul, cauza primă*).
3) Stadiul ***pozitiv**:* Constată prin *observație* succesiunea *constantă* a anumitor *fenomene* și se ocupă de *legile imuabile* ale *devenirii* acestora.
• Pe măsură ce științele devin mai sigure, explicația *teologică* și cea *metafizică* cedează locul filosofiei *pozitive* (cercetează *legile* și nu *cauzele* fenomenelor)
• Trebuie construită o *morală socială* care să fie, în același timp, o *morală pozitivă*, respectiv una bazată pe *adevărurile demonstrate științific*.
• *Realul* este dat în experiență; *val de cunoaștere* = doar judecată întemeiată pe *descriere*.

Ludwig Feuerbach (1804 – 1872) – ***naturalism senzualist***
• ***Naturalism senzualist***. Critică filosofia lui Hegel.
• Întregul *realității* este *Natura* (*fundamentul* și *principiul* ei însăși).
• Necesitatea unui noi *reforme a filosofiei*: reducerea a ceea ce este *supranatural* la *Natură*, prin intermediul *omului*, și a ceea ce este *supraomenesc* la *uman*, prin intermediul *Naturii*.
• Secretul *teologiei* este *antropologia*.
• Determinările *ființei divine* nu sunt decât determinări ale *ființei umane*.
• *Epocile istorice* sunt delimitabile de *epocile religioase*.
• Este necesară trecerea de la religia axată pe *Divinitate* la cea axată pe *cultul umanului*.

Charles Darwin (1809 – 1882) – ***evoluționism*** *(maimuța = strămoșul omului)*
• ***Fondatorul teoriei evoluționiste*** (teoria referitoare la evoluția speciilor).
• Lucarea *Originea speciilor*: Toate *speciile* de forme de viață au *evoluat* de-a lungul timpului din anumiți *strămoși comuni*, ca rezultat al unui proces pe care l-a numit „*selecție naturală*”.
• *Teoria evoluționistă* a fost *recunoscută* de către comunitatea științifică și publicul larg încă din timpul vieții sale, în timp ce *teoria selecției naturale* a fost considerată ca prim argument al procesului evoluției abia prin anii 1930, iar acum constituie baza ***evoluționismului sintetic***.
• Tratează *evoluția umană* (lucrarea *Originea omului*) și *selecția sexuală* (lucrarea *Exprimarea emoțiilor la oameni și animale*).

John Stuart Mill (1806 – 1873) – ***utilitarism***
• ***Utilitarism**: Fericirea* este *scopul* acțiunilor omenești și *principiul suprem* a moralității. Acțiunile omului sunt *bune* în măsura în care aduc *fericirea* și *rele* dacă au ca rezultat *contrariul fericirii*. *Fericirea* este sinonimă cu *plăcerea* sau cu *absența suferinței* (etică *hedonistă*). *Valoarea acțiunilor omenești* este o consecință a dobândirii *plăcerii*, respectiv a *evitării suferinței* (durerii).
• *Principiul diferențierii calitative a valorilor:* Cu cât o *valoare* este *împărtășită* de *mai mulți oameni*, cu atât ea este *superioară* celorlalte.
• *Utilitariștii* recunosc superioritatea *plăcerilor spiritului* asupra *plăcerilor trupului,* acest lucru datorită *duratei*, *certitudinii și intensității* acestora, adică datorită *avantajelor* pe care le oferă omului.

• Pentru ca *fericirea* să nu rămână la stadiul de *ideal*, fiecare individ trebuie să beneficieze de un *spațiu privat de libertate*.
• Lucrarea *Utilitarismul:* Analiza conceptului de *dreptate* din perspectiva *utilității generale*, respectiv din perspectiva idealului realizării *binelui comun*.
• Societatea reglementează *juridic* relațiile interumane, cu scopul de a *pedepsi nedreptățile* comise de indivizi. Singurul *rol* al *societății* este acela de a asigura *protecția indivizilor* și a *comunității* în ansamblu.
• Ideea de *dreptate* are un caracter *moral*, fiind corelată cu noțiunea de *datorie*. Datoria se referă la ceea ce *societatea* este îndreptățită să *pretindă* cetățenilor săi. Fiecare om are anumite *obligații morale* față de *comunitatea* în care trăiește. Un comportament este bun sau rău (*moral* sau *imoral*) dacă este sau nu în conformitate cu *uzanțele sociale*.
• *Dreptatea* se bazează pe *sentimentele sociale* ale umanității și tinde către *utilitatea generală*: datorită sentimentului natural de *dreptate*, oamenii sunt capabili să *identifice* acele lucruri care *nu le sunt benefice*.
• Grație *moralizării* prin *sentimentul social*, oamenii acționează promovând *binele general*. Oamenii detestă să aducă vreun *prejudiciu* societății și, implicit, lor înșile.
• O persoană *morală* (sau dreaptă) consideră că un *act nedrept* este *condamnabil* chiar și fără să fi fost afectată ea însăși în mod direct de acea acțiune. Astfel, dreptatea se realizează în vederea conservării tuturor *drepturilor* societății.

Søren Kierkegaard (1813 – 1855) – ***existențialism***
• Întemeietorul ***existențialismului***. *Critică filosofică*.
• A supune existența umană *abordării conceptuale*, înseamnă a o smulge din *factualitate* și a o converti în *existență gândită*.
• *Subiectivitatea* este accesibilă doar *reflecției* (furnizarea adevărurilor existențiale care *nu edifică*, ci *formează* conștiința).
• *Tragismul individual:* numai la nivelul *individului* se poate vorbi cu adevărat de *existență*.
• Stadiile *atingerii autenticității:* 1) ***estetic*** (Bucură-te de clipă!); 2) ***etic*** (Să-ți faci datoria!); 3) ***religios*** (Suferința este calea de acces la eternitate, descoperirea păcatului, *păcatul* = definitiv = o adevărată *enigmă*).

• *Spiritul* începe acolo unde se termină *angoasa*.

Karl Marx (1818 – 1883) – ***marxism, dialectică materialistă***
• Există 3 tipuri de *înstrăinare*: 1) în raport cu *producția muncii*; 2) în raport cu *ființa generică*; 3) în raport cu *propria activitate*.
• ***Comunism*** = suprimarea capitalismului și a proprietății private.
• Lucrarea *Manifestul Partidului Comunist* (1948, împreună cu Engels): „*Istoria* întregii *societăți* până în zilele noastre, este *istoria luptei dintre clase*.” Această luptă opune, de-a lungul istoriei, *opresori* și *opresați*. În societatea capitalistă, *burghezia* reprezintă clasa opresoare și dominantă, iar *proletariatul* clasa opresată și dominată.
• Lucrarea *Contribuții la critica economiei politice:* Fiecare *societate* este formată pe o bază (*insfrastructură*) economică., al cărei element *motor* îl reprezintă *dinamica forțelor productive*, forțe care determină *raporturile sociale*. Ansamblul acestor forțe definește *modul de producție*.
• Fiecărei *epoci istorice* îi corespunde un anumit *mod de producție* dominant. Pe această bază se *înalță* un edificiu *juridic* și *politic*, căruia îi corespund forme specifice de *conștiință socială. Modurile de producție* influențează *modul de dezvoltare* a vieții sociale, politice și intelectuale.

• *Statul* reprezintă un *instrument* de *dominație* politică a clasei care deține mijloacele de producție. În *capitalism*, majoritatea oamenilor este *lipsită* de *mijloace de producție*. Cel ce *nu dispune* de mijloace de a produce ceea ce este necesar traiului nu dispune nici de *sine însuși*, nu își mai *aparține*, este un *înstrăinat de sine* (alienat), devenind proprietatea *altcuiva* sau proprietatea unui *sistem* aninim și indiferent la nevoile sale. Acesta este înțelesul *alienării*.
• În societatea capitalistă, oamenii sunt divizați în două clase sociale: 1) *capitaliștii* (care dețin mijloacele de producție); *muncitorii și proletariatul* (care nu dispun de mijloace de producție).
• Muncitorul este *înstrăinat* (alienat) de *actul muncii*. El își *vinde* forța de muncă manuală ca pe o *marfă*. *Produsul direct* al *muncii sale* nu îi aparție (deci *alienarea* sa este și față *de produsele* pe care el le fabrică).
• Muncitorul primește din partea societății o *chitanță* ce atestă *cantitatea de muncă* efectuată. Pe baza acestei *chitanțe*, el primește din *stocul social* o *cantitate* de *mijloc de consum* echivalentă cu *cantitatea de muncă depusă*.
• Soluție = ***socialism*** = formă de societate care se fundamentează pe principiul *posesiei comune* a *forțelor materiale de producție. Producătorul* (muncitorul) primește din partea *societății* echivalentul *cantității de muncă depusă*, aflându-se într-o relație directă, *nealienată*, cu produsele muncii sale, fiind *beneficiar direct* al acestei munci.
• Acest drept egal este însă un drept *inegal*: deși nu există diferențe de statut între muncitori. *capacitatea de a munci* variază de la un individ la altul. Din pricina acestei *diferențieri de a munci*, muncitorii vor fi *retribuiți de facto* în mod *inegal*. Așadar, și în *socialism* va exista o *inegalitate economică* între *indivizi*.
• Pentru înlăturarea *totală* a *inechității* în împărțirea bunurilor sociale, va trebui realizată tranziția de la *socialism* la *comunism*. Din punctul de vedere al *producției* și *distribuirii* bunurilor sociale, societatea *comunistă* se fundamentează pe principiul „*de la fiecare după capacități, fiecăruia după nevoi*”. În comunism, *dreptatea* se va manifesta sub forma *egalității materiale* (economice) între indivizi.

Friedrich Engels (1820 – 1825) – ***marxism, dialectică materialistă***
• A dezvoltat ***teoria comunistă***. A fost coautor al *Manifestului Partidului Comunist* (1848).
• A editat *mai multe volume* din *Das Kapital* (Capitalul), după moartea lui Marx.

Rudolf Clausius (1822 – 1888) – ***entropie, conștiința ireversibilității***
• ***Entropie***: Mărime fizică prin intermediul cărea se exprimă gradul de *dezordine* al unui sistem (termodinamică: *ireversibilitatea* proceselor fizice).
• *Consecințele* ideii de *ireversibilitate* (conținute în conceptul de entropie) sunt: a) *Natura* nu este un *mecanism controlabil* (*ireversibilul* nu poate fi transformat în *reversibil*); b) Cunoștința *ireversibilității proceselor fizice* provoacă în om un sentiment de *spaimă* față de ideea *propriei morți*.

Wilhelm Dilthey (1833 – 1911) – ***filosofia istorică a vieții***
• **Esența umanității** = *viața spirituală* = *opere* = *istorie*. Cunoașterea omului = *cunoașterea istoriei* = comprehensiunea *obiectivării* vieții spirituale în *opere*.

Charles S. Peirce (1839 – 1914) – ***pragmatism***
• ***Pragmatism***. Este *adevărat* numai ce este *practic* (util).
• Metode fixare a convingerii: 1) Metoda *tenacității* (propria convingere); 2) Metoda *autorității* (forța de convingere); 3) Metoda *a priori* (normele universale); 4) Metoda *științifică* (conformitatea cu realitatea).

William James (1842 – 1910) – ***teoria pragmatistă a adevărului***

• *Teoria pragmatistă a adevărului* = adevărul unei *idei* sau *opinii* derivă din *succesul* acesteia în experiență. *Adevărat* = sinonim cu *util* + *eficace* în atingerea scopului final = testarea *ideii* sau *opiniei* prin *experiență*.

Friedrich Nietzsche (1844 – 1900) – ***nihilism, perspectivism, depășirea moralei creștine***

• O *nouă concepție* asupra filosofiei, în *dezacord* cu *tradiția* filosofiei occidentale. Materiei îi este inerentă *mişcarea*.

• Abordarea *cunoașterii* și *vieții sociale* din punctul de vedere al *artei*; reflecție asupra *stilului cultural* al epocii. [Grecii considerau arta drept *compensație* și *consolare* și a abordau din 2 perspective: 1) *apolinică* (arta plastică, epopeea); 2) *dionisiacă* (lirica). Eschil le *îngemănează*.]

• A sosit timpul *culturii tragice*, prin acțiunea culturală a unui *geniu*. Critică *cultura contemporană* (absența unei conștiințe a sensului, lipsă de originalitate). *Morala* este o *Circe a fliosofilor* ce are ca rezultat *stingerea originalității*.

• ***Dumnezeu a murit*** (depășirea moralei creștine). Fără credință în rațiune, se ajunge înapoi la viață (*suferințe, pasiuni*).

• În locul *idealului cunoașterii absolute* (interesul filosofic pentru decriptarea adevărului), plasează *interpretarea* și *evaluarea*:

a) ***Interpretare***: Are drept scop determinarea *sensului* conceptelor filosofice, care este mereu *fragmentar* și *parțial*.

b) ***Evaluare*** Determină *valoarea ierarhică* a diferitelor sensuri.

• Adevărurile omului sunt *interpretări* din anumite *perspective*.

• *Valorile* (adevăr, libertate, bine, rău etc.) și *concepțiile filosofice* sunt dependente de *înclinațiile* personale și de *atitudinea* față de viață specifice oamenilor. *Modurile de viață* inspiră *modalități de gândire,* care, la rândul acestora, creează *moduri de viață*.

• ***Perspectivism*** *(filosofia interpretări)*: În filosofie nu există valori sau concepții absolute, ci există numai viziuni (*perspective*) diferite, care servesc sau promovează anumite valor și moduri de viață.

• Orice *interpretare* constituie o determinare a sensului unui fenomen. *Sensul* constă într-un raport de forțe (*active* – primare, de cucerire și subjugare; *pasive* – reactive, de adaptare).

• *Filosofia autentică* este cea care *depășește* rădăcinile morale și determină o *transmutare* a tuturor valorilor.

• *Transmutarea* tuturor valorilor semnifică *devenirea* în sens *activ* a forțelor, respectiv triumful *afirmației* asupra *negației*, în cadrul *voinței de putere*. Ca urmare a acestui proces, *negării vieții* îi este opusă *afirmarea vieții*, a *devenirii*.

• *Valorile* (bine, adevăr, libertate) trebuie înțelese nu ca *valori absolute*, ci numai ca mijloace de *conservare* a existenței omului.

• *Obiectul criticii* îl constiuie *mistificarea raționalistă a lumii* (metafore ale gândirii, ca *eternitate* și *identitate* sunt tratate în mod eronat, ca *realități în sine*).

• Reia *teza heracliteană* a *veșnicei deveniri* a lumii (lumea este într-o continuă *transformare, devenire*).

• ***Devenirea*** este expresia unei *voințe de putere* ce se manifestă în devenirea *cosmosului*, în dezvoltarea vieții *animale*, în *societățile omenești*, în *istorie*. Viața este o *luptă*, o permanentă manifestare a *voinței de putere*.

• Există 2 tipuri de voință: 1) Voințe ***puternice*** (cu valori adiacente: glorificarea sinelui, sentimentul belșugului și al puterii, respectul acordat bătrâneții și tradiției, respectul față de

acekași rang social); 2) Voințe ***slabe*** (cu valori separate: viziune pesimistă asupra condiției umane, prețuirea acelor calități menite să amelioreze existența suferinzilor – compătimirea, serviabilitatea, răbdarea, hărnicia, modestia, amabilitatea).

• Blamează *creștinismul*, văzând în acesta o *născocire* a oamenilor cu *voință slabă*, o *apologie* a *lașității*, *suferinței*, *înfrângerii* și *morții*. La baza ascetismului, a înstrăinării de realitate și a renunțării la libertate (atitudini promovate de creștinism), se află dorințe nesatisfăcute de *senzualitate, putere* și *libertate*.

• Faptul că cei *slabi* nu își pot îndeplini voința de putere *nu înseamnă* că această voință *dispare*. Astfel, pentru a-și putea manifesta pasiunea de a *domina*, cei *slabi* au apelat la ficțiunea *liberului arbitru*. Doctrina liberului arbitru a fost inventată de *teologi* pentru a-i *pedepsi* pe oameni, inclusiv pe cei *puternici*.

• Masa celor defavorizați de natură (*voințele slabe*) se preface doar că onorează *dreptatea* promovată de credința *creștină*, în fapt ei fiind animați de *resentimente* și de dorința de *pedepsi* voințele puternice. Din cauza *resentimentului* față de valorile celui *puternic*, omul cu *voință slabă* simte nevoia de a se răzbuna: el funcționează ca o *mașină de condamnat* pentru oamenii cu voință puternică.

• *Nevroza religioasă* (negarea instinctelor de supraviețuire ale onului). *Negarea* este cauzată de valorile promovate de creștinism (*milă, compătimire, filantropie, modestie*). *Nevroza religioasă* trebuie *înlocuită* cu apologia libertății *voinței puternice*, cu *libertatea gândirii* și *suveranitatea instinctelor.*

• Istoria și viața oamenilor sunt supuse unei *lupte nesfârșite*, luptă ce își află expresia în *eterna întoarcere*. *Sensul eternei întorceri* este dat de faptul că această *devenire*, această luptă pentru supraviețuire se va *repeta mereu*, în alt *ciclu*, și tot așa *la infinit.*

• *Existența* se definește ca o *eternă depășire* a propriilor limite și ca *negare de sine*. Negarea de sine sau *nimicul* fac posibilă existența, devenirea. Omul nu are altă *soluție* decât *să-și iubească soarta*.

• Lumea este *infinită în timp*, dar *finită în spațiu* și, prin urmare, *stările* sunt obligate, după un timp suficient de lung, să se *repete*. Această lume constituie, de fapt, *eternitatea noastră*, iar *deciziile* noastre trebuie să se concentreze asupra *acestei lumi*.

• Nu există nimic *dincolo*, nicio viață de apoi ce ar compensa sau ne-ar despovăra de greutățile alegerilor noastre din această viață. Moartea sau *nimicul* înseamnă *transgresarea* (depășirea) permanentă a existenței, dar în absența unui *scop universal*. *Moartea* și *nimicul* sunt *eterne*, fiind etape care revin în existență în mod continuu, acest fapt datorându-se *repetiției eternei reîntoarceri*. Nu există *progres*, ci doar această *eternă reîntoarcere*.

• Refacerea *ierarhiei valorilor: Distrugerea valorilor existente* și crearea *SupraOmului* (*umanitatea* să se *autodepășească*).

• Lumea este guvernată de o ***necesitate absolută*** (fatalitate).

• A elaborat 2 legi de maximă generalitate: 1) *Legea ondulației universale* (acțiunea și reacțiunea); 2) *Legea asimilației* (obiectele se interinfluențează).

• Bazele *moralei* nu pot fi demonstrate *logic* sau *istoric*. *Răul* există în viață, neputând fi *negat*. Omul trebuie să aleagă între rolul de *acuzator moral* (condamnând viața și condiția umană) și, respectiv, de acceptant al *vieții* așa cum este ea *în realitate* (dragostea față de destin, necesitate).

• *Bun* semnifică ideea de *distincție* și de *noblețe*, iar *rău* semnifică *vulgarul* și *josnicul*. Dihotomia *bine-rău* este analoagă dihotomiei dintre o rasă *superioară* (stăpânii) și una *inferioară* (sclavii).

• *Stăpânii* sunt oamenii cu o *voință puternică*, în vreme ce sclavii sunt oamenii cu o *voință slabă*. *Stăpânii* promovează valorile *războiului, mândriei și sănătății*, iar *sclavii* pe cele ale *păcii, umilinței* și *suferinței*.
• În cadrul *naturii*, *răul* și *violența* sunt *permise:* fulgerul omoară omul, bolile îl seacă de puteri, alte animale îi iau hrana cu forța, toate acestea fiind *firești*, în ordinea lucrurilor. Numai *omul* apreciază ca fiind rea această stare de fapt, opunând *atitudinea sa* legilor firești ale naturii.
• La *originea* semnificațiilor noțiunilor de *bine* și *rău* se află o revoltă în morală) a *sclavilor* împotriva *stăpânilor*. *Binele* promovat de cei *slabi* este sinonim cu *neputința* (cei buni sunt oameni cu voința slabă).
• Lucrarea *Despre genealogia moralei:* Invidioși pe valorile celor cu voință puternică, pe *morala* stăpânilor, cei *buni* (cu o morală de sclav) sunt oamenii *resentimentului*, ai *răzbunării*. Această *răzbunare* va cunoaște victoria când *sclavii* vor reuși să-i convingă pe *stăpâni* că aceștia poartă vina nenorocirilor celor slabi, astfel încât stăpânii să se *rușineze* de propria fericire.
• Doctrina morală se fundamentează pe ideea *inegalității naturale* a oamenilor:
a) Morala *stăpânului:* Are ca valori *glorificarea sinelui, sentimentul belșugului și al puterii, severitatea și duritatea față de propria persoană, respectul față de bătrânețe și tradiție*.
b) Morala *sclavului:* Este condiționată de o *atitudine pesimistă față de existență și față de condiția umană.* Sclavul invidiază valorile stăpânilor și adoptă o morală a *utilității*, prețuind calitățile menite să *aline suferința:* compătimirea, altruismul, inima caldă, răbdarea, hărnicia, modestia, amabilitatea.
• Nu putem înțelege viața fără a face apel la *interpretări.* Orice *cunoștință* este o *interpretare a ființei* de către un subiect care dorește să cunoască.
• *Adevărul* depinde de *modul de interpretare* al unui anumit individ. Există o *relație esențială* între *adevărul ce trebuie cunoscut* și *individul care trebuie să-l cunoască.*
• [*Filosofia tradițională* și-a propus să ofere problemelor filosofice *răspunsuri adevărate* în mod *obiectiv* și *universal*, adică o cale *eronată*.]

• Nu există niciun ***adevăr etern*** și ***transcendent***, ce așteaptă să fie *descoperit* de cel care *gândește*. Adevărurile și pretențiile noastre de cunoaștere nu reprezintă decât ***interpretări*** din anumite *perspective*.

• Între *adevăr* și *aparență* nu există deosebire de *valoare*: ambele, înțelese ca *perspective*, reprezintă un *mod* de a *înțelege viața*.

• Niciun om nu are posibilitatea de a avea o ***viziune completă*** asupra *lucrurilor*. În consecință, *valorile*, *adevărul*, *metafizica*, *cunoașterea* și *adevărul* nu sunt capabile să ofere ***răspunsuri definitive*** la problemele existenței.

• Nu există preocupare dezinteresată pentru *adevăr* și *cunoaștere*. *Interesul* pentru acestea este *condiționat* de *valorile proprii* celui care caută adevărul, de *înclinațiile* sale și de *atitudinea* lui față de viață în general. *Adevărul* și *cunoașterea* sunt *ficțiuni* ce servesc *supraviețuirii* speciei umane. Există numai *perspective* ce servesc sau promovează anumite *valori* și *moduri de viață*. Unele perspective sunt *mai bune* decât altele, tocmai din *perspectiva* unui anumit *sistem de valori* și a unei anumite *atitudini* față de viață.
• *Concepția* noastră despre *lume* este *moștenită* odată cu *limba* noastră. *Limbajul* deține *structuri* ce influențează *modalitatea* de a *analiza* lumea.

• Nu există ***adevăruri*** și ***valori absolute***. În acest context, însuși *limbajul* trebuie considerat o *ficțiune*, o *convenție* menită a *desemna* și a *comunica*, nu un *instrument* pentru a *explica lumea*.

Sigmund Freud (1856 – 1939) – ***psihanaliză***

- Întemeietorul ***psihanalizei*** (*readucerea* în *conștiință* a elementelor psihice *refulate*).
- *Refularea* este actul prin care un conținut psihic susceptibil de a deveni conștient este *transpus* (alungat) în inconștient.
- Conținuturile psihice *refulate* își trăiesc viața lor în *inconștient*, dar, în ciuda cenzurii morale a conștiinței, acestea pătrund sub diverse *măști* și *veșminte* în sfera conștientului. Un astfel de exemplu de *măști* îl reprezintă *actele ratate*: acestea se produc atunci când o persoană *pronunță* sau *scrie* un alt cuvânt decât cel pe care ar trebui, în mod normal, să-l rostească sau să-l scrie (*lapsus*). Un alt act *ratat* se produce atunci când *aude altceva* decât ceea ce i s-a *spus*, fără ca acest fapt să se datoreze vreunei deficiențe naturale a aparatului auditiv.
- *Visele* se adaugă actelor *ratate* (în timpul acestora, individul, nemaifiind constrâns de conștiință, trăiește o serie de *experiențe* ce sunt *cenzurate* în viața cotidiană *de normele socio-culturale* (de exemplu, incestul).
- *Psihicul* nu este echivalent *conștiinței*. Dimpotrivă, o mulțime de *acte* ce apar într-o primă instanță drept simple *întâmplări*, se dovedesc a fi determinate de factori *inconștienți*.
- Tot ceea ce, în aparență, este atribuit *hazardului* sau *libertării* de natură *psihică*, își găsește o puternică motivație *inconștientă*.
- Lucrarea *Introducere în psihanaliză: Cultura* a fost creată împotriva satisfacerii *instinctelor*, fiind reprezentată de *normele* și *valorile* pe care societatea le *impune* indivizilor ca *obligatorii*.
- *Civilizația* este un *inamic* al instinctului și un *instigator* la refulare, o realitate *opresivă*, întrucât *constrângerile* impuse de ea *instinctelor* nasc în om *simptome nevrotice*.
- Omul nu este o ființă *spirituală*, în sensul că *nu este capabil* să își *depășească* condiția naturală de ființă *instinctuală*. Libertatea voinței *nu există*, toate actele omului fiind motivate *inconștient*.

Edmund Husserl (1859 – 1938) – ***fenomenologie***

- Fondatorul ***fenomenologiei*** (teorie care cercetează relația din *conștiință* și *lume*, subliniind rolul *structurilor conștiinței* în modul de experimentare, de explicare a lumii).
- Critică interpretarea *pozitivistă* a științei.
- Punctul de plecare = *certitudinea* pe care o avem despre existența și explorarea conștiinței.
- *Filosoful* trebuie să cerceteze nu simpla *prezență* a *lucrurilor* în lume, ci *modul* în care ne sunt *date* lucrurile (modul în care acestea sunt *percepute* de conștiința noastră).
- Identificarea *fundamentelor faptelor* pe planul *conștiinței*.
- Alături de *conținutul propriu-zis*, există un *sens* (componenta ideală ce intervine în cunoaștere).
- ***Sensul*** se constituie la nivelul *ego-ului pur* = partea trăirilor intenționale.
- *Adevărul* nu poate fi disociat de *sens* (fundamentul ultim al cunoașterii).
- *Fenomenologia* studiază activitatea *conștiinței intenționale*, respectiv a acelei conștiințe care este *orientată* asupra unui lucru sau a unor lucruri precise, proiectând *sens* și *valoare*, fie asupra ei *înseși*, fie asupra *lucrurilor cercetate*.
- *Fenomenologia (știință riguroasă)* analizează *conștiința* ca sursă a *sensului* și a *valorii*.
- *Metoda fenomenologică:* Faptele se constituie *perpetuu*, sub condiționarea unui *sens* pe care îl imprimă *conștiința*. Surprinderea *sensului* implică *punerea în paranteză* + *reducția*, participarea *ego-ului pur* la constituirea faptelor, *purificarea conștiinței interioare* de orice *determinare*.
- Scopurile *fenomenologiei:* a) Să fie o *știință descriptivă* a tot ceea ce apare ca evidență imediată a conștiinței noastre; b) Să elimine orice *prejudecată* (pre-judecată) teoretică despre lucruri, care este anterioară descrierii.

• *Reducția fenomenologică:* Lumea nu este nici *negată*, nici pusă la *îndoială*; filosoful interzice orice *prejudecată* privind realitatea acesteia.
• Ceea ce subzistă în fața reducției fenomenologice este *conștiința*. Metoda reducției semnifică o întoarcere a conștiinței în *ea însăși* (*intenționalitate* ce conferă *sens* lucrurilor)
• *Intenționalitatea* se referă la faptul că *esența conștiinței* este *conștiință a ceva*.

Henri Bergson (1859 – 1941) – ***intuiționism***
• *Teoria duratei:* Distincția dintre *eul profund* (timp interior) și *eu de suprafață* (timp spațializat).
• *Eul profund* este temelia *eului general*. *Eu = devenire = creație.*
• *Libertatea* este *originară* și ține de *conștiință*.
• Completarea cunoașterii *inteligente* prin cunoaștere prin *intuiție* (cunoștință imediată, absolută, a esenței. Numai o filosofie bazată pe ***intuiție*** constituie adevăratul *fond* al lumii.

Bertrand Russell (1872 – 1970) – ***atomism logic***
• ***Atomism logic***. *Propozițiile moleculare* = reunirea *propozițiilor afirmative*.
• *Limbajul* tributar *experienței curente* este insuficient supravegheat de *controlul logic*.
• *Scopul filosofiei = cunoașterea critică* (examinarea limitelor cunoașterii *principiilor științifice* și a *principiilor existenței*)
• Prin *atitudinea critică* a filosofiei se depășesc *prejudecățile față de existență*, adică se dobândește *eliberarea de atitudine dogmatică*.
• *Incertitudinea față de adevărurile vieții* are un efect pozitiv asupra spiritului, întrucât ea determină un *interes permanent* pentru *cunoaștere*.
• Există 2 *forme* de *cunoaștere*:
1) Cunoașterea ***lucrurilor****:* Constă în *experiența nemijlocită* și este de 2 tipuri:
a) Cunoașterea prin *familiarizare* (cunoașterea lucrurilor este dobândită fiind *conștienți în mod direct* de *lucrurile* respective) ~ Dacă prin *lucru* se înțeleg *date senzoriale*, *amintiri* sau *gânduri*, atunci *cunoașterea lucrurilor* este una ce constă în *experiența nemijlocită*. Este vorba despre *cunoașterea* prin *experiența nemijlocită* a *lucrurilor* pe care le *experimentăm* în mod *direct*. Această cunoaștere *include*: *date sensoriale* pe care individul le dobândește în *prezent*, *amintirile* din trecut, cunoștințele *dobândite* în urma *analizei* propriilor *gânduri* sau *trăiri*.
b) Cunoașterea prin *descriere* (cunoașterea este dobândită prin procesul de *deducție logică*). În *absența lucrului* pe care vrem să-l cunoaștem, deducem *adevărul* acestuia prin *raportarea* la o serie de *lucruri intermediare* de care suntem în mod *direct conștienți*. De asemenea, putem deduce *adevărul* unui lucru cu care *nu ne aflăm în contact direct*, raportându-ne la o serie de *adevăruri* deja *cunoscute*. Cunoașterea unui lucru prin *descriere* presupune existența unui *raport cauzal* între acel *obiect fizic* și *trăirea individului*. A cunoaște un *obiect* semnifică, în acest caz, a numi o *clasă de proprietăți* ce *individualizează* acel *obiect*.
2) *Cunoașterea **adevărurilor**:* Cunoașterea *principiilor generale*, a *legilor gândirii* (principiile logice ~ *identității*, *contradicției*, *rațiunii suficiente* și *terțului exclus*). Spre deosebire de *cunoașterea lucrurilor*, ce este una prin *experiența* nemijlocită, *cunoașterea adevărurilor* este una *a priori* (înainte de orice experiență).
• Cunoașterea este de natură ***empiristă****:* Cunoașterea *sigură* și *credibilă* este aceea de care *dispunem în mod nemijlocit*, indiferent dacă se datorează *simțurilor*, *sentimentelor* sau a *gândurilor*.

George Edward Moore (1873 – 1958) – ***filosofia simțului comun***

• A fost, împreună cu *Gottlob Frege*, *Bertrand Russell* și *Ludwig Wittgenstein*, unul dintre *fondatorii tradiției* ***analitice*** în filosofie.

• Alături de *Russell*, a contribuit la *îndepărtarea idealismului* din filozofia britanică și a devenit bine cunoscut pentru susținerea conceptelor de ***bun-simț***, contribuțiile sale la *etică*, *epistemologie* și *metafizică*.

Albert Einstein (1879 – 1955) – ***teoria relativității***

• ***Teoria relativității****:* la viteze care se apropie de viteza luminii, timpul se *dilată*, iar spațiul se *contractă*. Timpul și spațiul sunt *relative* (la) față de cei care le *observă*.

• *Relația temporală* dintre 2 evenimente este definită doar în raport cu un *observator*, aflat într-o stare de *mișcare* față de ele. Timpul este *relativ*, în sensul că se modifică în funcție de *mobilitatea* sau *imobilitatea* corpului.

• *Imposibilitatea* de a cunoaște *timpul* într-un univers redus la *energie-viteză*.

• A eliminat orice definiție a *lungimii* și a *intervalului temporal*, dacă acestea nu pot fi controlate *empiric*.

• ***Absența gândirii absolute****:* Nu mai putem vorbi despre existența unor *criterii unice* în raport cu care este analizată *existența* și, implicit, sunt posibile ***mai multe puncte de vedere valabile***.

Oswald Spengler (1880 – 1936) – ***scepticism***

• *Cultura* = fenomenul originar al istoriei.

• *Istoria universală* = *cicluri culturale* (mulțimi de culturi independente) = *stiluri*.

• Orice cultură parcurge mai multe *vârste*. Ultima vârstă = *civilizația* = declinul culturii.

Karl Jaspers (1883 – 1969) – ***uimire, îndoială, cutremurare***

• Lucrarea *Originile filosofiei:* originea filosofiei se află în a) *uimire*; b) *îndoială*; c) *cutremurare*.

a) ***Uimire****:* Îl îndeamnă pe om la *cunoaștere*. Grație uimirii el devine conștient de ceea ce *nu cunoaște*. Filosofarea este ca o *trezire* din starea de dependență față de nevoile vieții.

b) ***Îndoială****:* Pe măsură ce omul dobândește *cunoștințe despre existență*, în conștiința sa apare *îndoiala*, devenind conștient de faptul că *nimic nu este cert*. Acest fapt conduce la *cerecetare critică* a informațiilor dobândite.

c) ***Cutremurare****:* Pe măsură ce înaintează în cunoaștere, omul devine conștient de *condiția propriei sale existențe*, apar *situațiile-limită*. Conștientizarea de către om a acestor *situații-limită* implică o *cutremurare* a sufletului său.

• Desăvârșirea și înțelegerea existenței nu au loc când individul se *izolează* și nici nu reprezintă urmarea exclusivă a *eforturilor sale lăuntrice*.

• Omul se poate împlini existențial doar prin actul *comunicării*. Prin comunicare autentică (comunicare orientată asupra probelemelor esențiale ale existenței) omul descoperă *adevărul*, transformându-și *conștiința*.

Gaston Bachelard (1884 – 1962) – ***obstacol epistemologic, ruptură epistemologică***

• *Filosof* și *critic literar* francez.

• Este considerat *întemeietorul* ***criticii literare moderne***.

• A introdus conceptul de ***obstacol epistemologic*** și ***ruptură epistemologică*** (obstacle épistémologique and rupture épistémologique).

Ludwig Wittgenstein (1889 – 1951) – ***atomism logic***

• *Take your time* (Nu te grăbi). ***Analiza lingvistică*** (împreună cu *Gilbert Ryle*)

• Lucrarea *Despre certitudine:* Descrierea diferitelor situații *reale* sau *imaginate* ce pun în evidență *caracterul fictiv* a proiectului filosofic de a stabili ***criterii universale*** ale *certitudinii* și *îndoielii*.

• Putem determina ceea ce este *îndoielnic* numai în lumina a ceea ce *acceptăm* în *prealabil* drept *cert*. Acceptăm o anumită *opinie* ca fiind *certă* nu pe temeiul unor *criterii universale*, ci examinând *modul* în care *funcționează* această opinie într-un *context particular* de *viață* și *activitate* (în cadrul „formelor de viață").

• Descriind diferite forme de viață, a accepta ceva ca fiind *cert*, respectiv a pune la *îndoială* un anumit adevăr, sunt lucruri pe care fiecare individ învață să să le facă, nu prin aplicarea unor *reguli generale*, ci însușindu-și *limbajul*, adică un mod de a *utiliza cuvintele* în funcție de *contexte particulare*.

• Prefața lucrării *Tratat logico-filosofic:* Determinarea *granițelor gândirii*, adică a graniței ce desparte *propozițiile cu sens* (ceea ce poate fi gândit) de *propozițiile fără sens* (ceea ce nu poate fi gândit). Obiectivul poate fi înfăptuit prin *identificarea gramaticii limbii*, adică a acelor reguli ce ne permit să distingem *propozițiile* cu semnificație *cognitivă* de *propozițiile* ce nu pot fi catalogate ca fiind *adevărate* sau *false*.

• ***Limba****:* Totalitatea *propozițiilor.* Propozițiile sunt *expresii lingvistice* ce pot fi, în mod determinabil, *adevărate* sau *false*. Limba își dobândește *înțelesul* în virtutea *relației* acesteia cu *lumea*. Lumea care nu poate avea o asemenea relație cu limba este *lipsită de sens.*

• *Semnificația* unui *cuvânt* este dată de *obiectul* pe care îl *reprezintă* (obiectul la care se referă acel cuvânt). *Cuvintele* sunt *nume*. *Lumea* este alcătuită din *obiecte*, iar *relațiile* dintre aceste *obiecte* formează *fapte*. *Propozițiile* descriu *faptele* prin descrierea modului în care *obiectele* stau în *relație* unele cu altele.

• Între *fapte* și *propoziții* există o relație *picturală* (propoziția este o imagine a realității, descriind realitatea prin imagini). Dacă *relația* dintre *obiectele* exprimate în propoziție este *identică* cu cea dintre *obiectele înseși*, atunci propoziția este *adevărată*, iar dacă nu este *identică*, este *falsă* (adevărul – corespondență).

• *Lumea* își dobândește *înțelesul* din *totalitatea faptelor*, pentru că nu poate spune nimic despre lucruri din afara sa. *Etica, valorile, religia, sensul vieții* sunt situate *în afara lumii faptelor*, devin *manifeste* pentru noi, ni se arată, însă noi nu putem spune nimic despre acestea.

• În consecință, problemele *metafizice, etice* și *estetice* (probleme ce nu pot fi formalizate în propoziții de forma *p v q, p & q* ș.a.m.d.) nu sunt probleme reale, ci *pseudo probleme*.

• Singurele *propoziții cu sens* sunt *propozițiile științelor naturii*, întrucât ele sunt conforme *legilor logice*. Restul propozițiilor sunt de fapt *pseudopropoziții* (propoziții lipsite de sens).

• Orice *cunoaștere* este mijlocită de *limbaj*, care conține *vederi generale* asupra *lumii* articulate în *interacțiunile* celor ce *comunică* prin acel *limbaj*.

• *Critica limbajului* se concentrează asupra *sensului propoziției* (distinge între propozițiile cu *sens* și propozițiile *lipsite de sens*).

• *Sarcinile filosofiei:* determinarea limitelor *limbajului*, a *funcțiilor* și a *operațiilor logice*.

• *Scopul filosofiei:* clarificarea logică a *limbajului enunțat* despre *obiecte* și *fapte*.

• *Probleme afilosofice:* metafizica, etica, estetica și religia.

1) Structura lumii este *atomară* (propoziții atomare, propoziții izomorfe realității). Au sens acele propoziții ce au un caracter *descriptiv*, ceea ce implică o *critică a limbajului*.

2) Fiecare expresie = *parte a ansamblului* (limba este privită sub aspectul *dinamic* al funcției acesteia). *Jocul de vorbire* = joc social, ghid de reguli, gramatică a realității.
• Prin raportare la *logica limbajului*, se introduce distincția dintre *ceea ce se poate spune* și *ceea ce se arată*.
• Lucrarea *Tratat logico-filosofic:* Critică radicală la adresa filosofiei tradiționale, majoritatea *interogațiilor* acesteia fiind considerate *nonsensuri*. Aceste nonsensuri se datorează încercării de a spune *ceva* despre ceea ce nu se poate spune *nimic* (*mistic* = experiență afectivă a lumii simțite), despre ce doar *se arată*.

Martin Heidegger (1889 – 1976) – ***existențialism, Dasein***
• Prima determinare esențială = *a fi în lume* = subiect impersonal (*neutrum*). Prin noi ființează ceva *impersonal*.
• Problema *sensului **Ființei*** nu poate fi rezolvată fără a elucida, în prealabil, *felul de a ființa* al celui care își pune problema.
• Ontologia ființării specific umane (***Dasein***) reprezintă *ontologia fundamentală*. *Ființarea specific umană* este redată de categorii noi (*existențiale*). Spre a ajunge la existențiale, este necesară străpungerea *determinanților de suprafață,* cercetarea *temporalității*, ce reprezintă orizontul de înțelegere a *ființei*.
• Lucrarea *Ființă și timp:* Posibilitatea extremă a *Dasein*-ului este *moartea*. *Conștientizarea morții* = condiția dobândirii unității și a autenticității *ființării specific umane*.
• *Dasein*-ul are un mod specific de a sfârși: Acesta nu este o ființă care se confruntă cu moartea, asemenea celorlalte existențe, ci, dimpotrivă, existența umană este *întru sfârșit*. Omul anticipează ceea ce *va fi*, anticipând și *propria moarte*, *pre-mergând* către moarte. Moartea nu este un simplu *sfârșit*, ci reprezintă un *mod propriu de a fi* (confruntarea clipă de clipă cu iminența morții).
• Există 2 tipuri de existență, în funcție de *atitudinea față de moarte:*
1) Existența ***inautentică****:* Este consecința unei înțelegeri a morții ca *fenomen impersonal, neutru*, ce se întâmplă celorlalți și niciodată mie. Omul *nu își asumă* propria condiției de ființă destinată morții.
2) Existența ***autentică****:* Este rezultatul înțelegerii morții ca *fenomen personal.* Moartea este întotdeauna *a mea*, în sensul că nimeni nu poate muri în locul meu și că moartea celuilalt nu îmi face cunoscut *misterul morții*, nu îmi spune nimic în legătură cu *a muri*.
• *Sfârșitul* nu poate fi decât unul *propriu*. El nu poate fi experimentat ca *real*, ci se revelează numai prin *posibilitatea* sa. Moartea există numai ca posibilitate, determinând 2 atitudini ale omului: 1) Poate *uita* moartea, privind-o doar ca posibilitate; 2) Poate *anticipa* moartea, căutând să și-o asume ca o componentă a vieții. *Dasein*-ul se raportează la *timp*, pornind de la *anticiparea* propriei morți.
• *Istoricitatea* (confruntarea cu finitul existențial) poate explica *evenimentele istoriei*.
• *Adevărul* poate fi conceput în legătură cu condiția în care cel care cunoaște atinge o *ființare autentică*.

Rudolf Carnap (1891 – 1970) – ***pozitivism logic***
• ***Verificarea în experiență*** = criteriu al sensului propoziției.
• Orice enunț cu *sens* se lasă tradus, în cele din urmă, într-un enunț bazat pe *experiență*.
• Științele trebuie să fie *clarificate*, adică analizate din punct de vedere *logic*.
• *Filosofia tradițională* (lipsită de sens, limbaj natural, structuri gramaticale imperfecte d.p.d.v. logic) trebuie înlocuită cu o ***filosofie logică a limbajului*** (contrucție și analiză logice).

• *Analiza* = cercetarea *logică* a fundamentelor limbajului, în construirea unei *sintaxe logice*, în care sunt admise doar 2 tipuri de propoziții: 1) *tautologiile* (propozițiile analitice); 2) *propozițiile de experiență* (de forma *x are proprietatea z*).
• Propozițiile lipsite de *sens* sunt cele greșite *gramatical* sau *logic*.
• *Viciile logice:* a) *semantice* (introducerea într-un *enunț* a unui termen lipsit de *referință empirică*, lipsit de *sens*); b) *sintactice* (propoziții care cuprind în alcătuirea acestora *cuvinte lipsite de semnificație*).
• *Filosofia speculativă* este fundamentată pe 2 tipuri de *erori*: 1) folosește cuvinte lipsite de *semnificație* (Absolut, Ființă); 2) enunțurile sunt lipsite de *sens*.

Jean Piaget (1896 – 1980) – ***epistemologie, psihologia dezvoltării***
• Psiholog, biolog, logician și *filosof* elvețian.
• Cunoscut pentru contribuțiile sale din domeniul *epistemologiei* și *psihologiei dezvoltării*.

Herbert Marcuse (1898 – 1979) – ***teoria critică, restaurarea rațiunii***
• Evidențiază mecanismul de *manipulare a conștiinței* în epoca modernă.
• *Teoria critică:* Criticarea *realității* din perspectiva idealului *libertății individuale*. Cunoașterea realității implică *critica* acesteia.
• *Misiunea filosofiei:* Aducerea rațiunii în lume, conștientizarea primejdiei ce evidențiază umanitatea.
• *Știință* = *alienare* (cantitativul nu poate produce schimbări calitative).
• Gândirea modernă urmărește *domninarea naturii* pentru *dominarea oamenilor*, ceea ce duce la *pierderea libertății*.

Friedrich Hayek (1899 – 1992) – ***evoluție adaptivă***
• Respinge *teoria contractului social: ordinea socială* apare într-un mod *independent* de orice *aranjament* deliberat al unei *persoane* sau al unui *grup*.
• Ordinea socială este *efectul neprevăzut* al *conduitei* pe care oamenii au adoptat-o (fără să-și fi propus ca scop această ordine).
• Ordinea socială este *derivată* dintr-un *proces spontan de autoconstruire*, respectiv dintr-o *adecvare naturală* (firească) a *intereselor particulare* ale indivizilor.
• Lucrarea *Constituția libertății*: *Ordinea socială* a apărut ca rezultat al unei *evoluții adaptive*.
• Datorită faptului că *originea societății* nu se află într-o *convenție umană*, *sfera libertății* este cât se poate de *întinsă*, ea manifestându-se ca *libertate individuală*.
• Starea de *libertate* este sinonimă cu existența unei *coerciții* (constrângeri) sociale cât mai *reduse*. „Starea în care un om *nu este supus coerciției*, prin *voința arbitrară* a altuia sau a altora, este adesea numită *libertate individuală* sau *personală*.” *Libertatea* se definește ca *absență a constrângerii*, ca *sferă privată* în care *societatea nu poate interveni*.
• *Liberalismul* nu trebuie confundat cu *anarhia: coerciția* este *necesară* dar *redusă la maxim* și *determinată* prin *reguli general cunoscute*.
• Într-o societate liberă, *monopolul coerciției* revine *statului.* Statul folosește acestă *putere* exclusiv pentru a *împiedica practicarea coerciției* de către *persoane particulare*.
• Acest lucru este posibil numai în cazul în care *sfera privată a indivizilor* este *protejată juridic* împotriva *imixtiunii* celorlalți. Orice *intervenție legitimă* a *societății* în *viața personală* a a *individului* trebuie să fie *consecința directă* a *încălcării* de către aceasta a *regulilor sociale* (legi).

FILOSOFIA CONTEMPORANĂ

Principalele **domenii** ale **filosofiei contemporane**: *ontologia, gnoseologia, filosofia științei, logica filosofică, axiologia, filosofia culturii, filosofia socială, antroplogia filosofică.*

Gilbert Ryle (1900 – 1976) – ***filosofia analitică***

- Calea filosofiei = *analiza lingvistică* (eliminarea surselor de erori din limbaj).
- Enunțurile despre *viața spirituală* se sprijină pe enunțuri cu privire la *comportamentul fizic*.

Hans-Georg Gadamer (1900 – 2002) – ***hermeneutică***

- *Cunoașterea lumii* de către om și înțelegerea de sine se presupun reciproc.
- *Cunoașterea științifică* presupune o experiență științifică = aspectul *hermeneutic* (fundamental și universal).

Werner Heisenberg (1901 – 1976) – ***principiul incertitudinii***

- *Relațiile de incertitudine:* Obiectele sau evenimentele *cuantice* nu posedă simultan o *poziție* și o *viteză* bine determinate. Determinismul fizic este înlocuit cu *indeterminismul fizic.* În *microfizică* există întotdeauna o cantitate de *eroare* în determinarea *poziției* sau *vitezei* unui obiect.
- *Libertatea* (sub forma contingenței, a posibilității) este prezentă în *știință.*
- *Cunoașterea* nu mai are caracter *absolut*, ci, dimpotrivă, este *relativă* la *subiectul* cunoscător.

Alfred Tarski (1902 – 1983) – ***limbaj natural, limbaj formalizat***

- Există 2 tipuri de *limbaj*: a) *natural*; b) *formalizat.*
- *Limbajul formalizat* include 2 tipuri de limbaj:

1) *Limbajul obiect* (limbajul care este descris);
2) *Matalimbajul* (limbajul care este instrument al descrierii). Este *limbajul* despre un *anumit limbaj*. Acesta cuprinde atât enunțurile *limbajului-obiect*, cât și *valorile de adevăr* corespunzătoare enunțurilor *limbajului-obiect.*

- În *limbajul-obiect* întâlnim *enunțuri* despre *obiecte:* „Zăpada este albă." În *metalimbaj*, acest enunț devine: „Propoziția *Zăpada este albă* este *adevărată* dacă și numai dacă *zăpada este albă*."

Karl Raimund Popper (1902 – 1994) – ***failibilism științific, test de infirmare***

- Respinge *tendințele lingvistice* în filosofie.
- *Filosofia* nu este o *metodă specifică*, ci împărtășește o *metodă generală de cunoaștere* (metoda discuției raționale, care este o metodă eminamente critică).
- Sarcina filosofiei este caracterizarea *științei empirice (*demarcația între *știința empirică* și *metafizică*).
- Un *enunț* sau *teorie* sunt testate *critic*, din acestea derivând *consecințe empirice* și *confruntări cu experiența*.
- Lucrările *Societatea deschisă și dușmanii săi* și *Mizeria istoricismului:* critică *istoricismul* și apără *democrația liberală* a unei *societăți deschise*.
- *Istoricismul* este o teorie potrivit căreia *istoria* se desfășoară în mod *inexorabil* și în mod *necesar* în conformitate cu *legi* care pot fi *cunoscute*, în direcția unei *finalități* (scop) *precis determinate*.

• Această *teorie* este principala supoziție teoretică ce *legitimează* cele mai multe forme de *auritarism* și *totalitarism*. Prins în *cursul implacabil al istoriei*, omul nu are nici *puterea* și nici *responsabilitatea* propriilor fapte.
• *Teoria istoricistă* este *eronată*: nu poate exista o *știință predictivă* a *istoriei omenești*. Societatea umană este supusă *indeterminismului istoric:* istoria nu are niciun sens *prestabilit*, *necesar*, ea nu urmărește niciun *scop independent* de *deciziile oamenilor*.
• *Sensul istoriei* este dat de deciziile *individuale* ale oamenilor. Astfel, *individul* este *responsabil* pentru *faptele* sale. *Deciziile* și *convențiile* oamenilor ca *individualități* sunt cele care determină *evoluția istoriei*.
• Lucrarea *Lecția acestui secol:* Etimologic, *democrație* înseamnă *puterea poporului*. Dar, adevărata semnificație a *democrației* este aceea de *regim politic* care <u>împiedică</u> *dictatura* sau *privarea de libertate*.
• *Libertatea individuală* poate fi promovată numai în condițiile *statului de drept* (statul în care toți *cetățenii* sunt *egali* în fața *legii*).
• *Democrația* reprezintă o formă de societate în care se aplică principiul domniei *rațiunii*, a *legii*, o instituție ce are drept scop apărarea cetățenilor împotriva *dictaturii*.
• *Democrația* este un sistem politic ce permite *destituirea pașnică a guvernului*, atunci când acesta *încalcă drepturile cetățenilor* săi sau când *acțiunile* sale politice sunt *eronate*.
• Analizarea condițiilor privind *adevărurile teoriilor* emise de *oamenii de știință*. Deseori, *istoria științei* se confruntă cu *teorii respinse* de altele adecvate și considerate a avea un *grad de validitate superior*, dar care, la rândul acestora, sunt *infirmate* ulterior.
• *Concluzie* finală:

a) *Nu se poate cunoaște* în mod *cert* dacă o *teorie* este într-adevăr *adevărată*.
b) O *teorie științifică empirică* se caracterizează prin faptul că se poate afla în *conflict* cu faptele stabilite *empiric*.
c) O atitudine *rațională* este în general caracterizată de o *poziție critică* față de pretențiile de a cunoaște *adevărul* în mod *definitiv*.

• În procesul *cunoașterii* nu există puncte de plecare *clare, certe* sau *absolute*. *Percepțiile senzoriale*, *gândirea rațională* sau *simțul comun* nu pot constitui un *fundament solid* pentru știință. Nu există o *metodă sigură* care să indice *calea sigură* către cunoaștere.
• *Nu există criterii ale adevărului*, ci doar criterii ale *erorii,* ale *falsității*. Un astfel de *criteriu* este ***testul de infirmare***. De cele mai multe ori există mai multe *soluționări* ale unei probleme; se dezvoltă, concomitent, *mai multe teorii* ce urmează a fi supuse *testării*.
• Cu cât o *ipoteză* rezistă încercărilor de *infirmare*, cu atât suntem mai îndreptățiți s-o *acceptăm*, însă niciodată ca *adevărată în mod irevocabil* și acest lucru întrucât putem descoperi *alte ipoteze* ce au rezistat mai mult *testelor de falsificare*.

• Despre *adevărul* unei *teorii* nu putem fi *niciodată siguri*. Putem fi însă *siguri* de *falsitatea* acesteia. O *teorie* este *falsă* atunci când este *respinsă* de un *test științific*.

• *Failibilism științific:* Orice *teorie* poate fi *eronată*. Nu există *criterii ale adevărului*. Nu putem cunoaște cu *certitudine* adevărul; în schimb există *criterii ale falsității* (testul de infirmare).

Theodor W. Adorno (1903 – 1969) – ***dialectică negativă***
• Membru al *Școlii de la Frankfurt* alături de *Max Horkheimer*, *Walter Benjamin*, *Herbert Marcuse, Jürgen Habermas* și *alții.*
• Lansează <u>critici</u> asupra *idealismului* lui *Hegel* și <u>împotriva</u> *existențialismului*.
• Critică de asemenea <u>cultura industrială</u> specifică *capitalismului contemporan*. Xxx.

Jean Paul Sartre (1905 – 1980) – ***existențialism***

- *Libera existență a omului:* Conceptul filosofic de *determinism* este înlocuit cu cel de *contingență*. A afirma contingența lumii nu înseamnă neapărat a nega ideea că lumea ar avea o *cauză*, ci înseamnă, mai curând, a afirma că lumea nu are nicio *justificare* și nicio *semnificație* ce ar *preexista* acțiunii umane.
- ***Existența*** omului nu este *justificată* prin nimic altceva decât prin *ea însăși*. Omul care constată propria prezență în această lume nu este capabil să atribuie nicio *necesitate* acestui fapt, nicio *rațiune* și nici *valori* ce ar putea fi date *a priori* (înainte de propria sa acțiune sau creție).
- În fața *neantului* (a lipsei de sens a vieții, de predeterminare a acesteia), existența umană se autopercepe ca *posibilitate*, omul fiind *chemat* sau *condamnat* (adică responsabil) să confere un sens existenței sale.
- În cazul obiectului, *esența* precede *existența* (un pahar, înainte de a exista, a fost gândit / proiectat pentru a conține lichide). Orice obiect este construit după un *model* anterior. Înainte de fi o *existență*, obiectul respectiv a fost un *concept* (o *esență*).
- În cazul omului, *existența* precede *esența* (mai întâi, există, se naște, apoi se definește). Omul este absolut *responsabil* de modul în care își construiește *personalitatea*. Inițial, la naștere, el nu este *nimic*, dar apoi devine *ceva* și anume ceea ce el însuși *dorește să fie*.
- Există două specii ale existenței:

1) Existența ***în sine*** (materie, inert, corp); împiedică omul să fie liber.
2) Existența ***pentru sine*** (conștiința, capacitatea de a nega tot ceea ce este dat); asigură *libertatea* (omul este *condamnat* să fie *liber*).

- *Libertatea* este *absolută*, implicând o responsabilitate. *Conștiința* este *baza lumii* în care trăiește omul.

Emmanuel Levinas (1906 – 1995) – ***alteritate***

- ***Alteritatea***, opusă filosofic *identității*, semnifică *existența, ființa*, privită din *exterior*, din punct de vedere diferit de cel reflectat de ea însăși. *Identitatea* semnifică filosofic *conștiința propriei individualități*.
- Raționamentul propriu filosofiei clasice implică *percepția alterității* (a celuilalt) drept un *alter ego*, supus regulilor comune ale inteligenței. Raționamentul prin *analogie* ne ajută în tentativa de a-l cunoaște pe Celălalt. Gândirea percepe *alteritatea* (celălalt) în calitatea sa de *cu totul altul*.
- Indivizii și obiectele nu constituie, pentru gândire, o totalitate *obiectivă, uniformă*. Dimpotrivă, realitatea este constituită dintr-o serie de indivizi (*subiecte gânditoare*) aflate într-un *conflict al conștiințelor*.
- Relația cu celălalt se manifestă prin *prezență* și *limbaj*, implicând atât diferențe de natură *fizică*, cât și de ordin *cultural*. Celălalt își asumă *alteritatea* (diferența) ca pe o *calitate*, iar *libertatea* sa (incontrolabilă, independentă de voința mea) este percepută de mine ca o *amenințare* (*Celălalt* sunt ceea ce eu însumi *nu sunt*).

Hannah Arendt (1906 – 1975) – ***antinazism***

- Teoreticiană politică germană, numită deseori *filosoafă* (ea nu s-a considerat niciodată ca atare).
- Una dintre *figurile marcante* ale *gândirii socio-politice contemporane*.
- A abordat în *lucrările* sale cele două mari și dificile teme ale epocii postbelice: *totalitarismul* și *antisemitismul*. Lucrări: *Originile totalitarismului*, Condiția umană, *Între trecut și viitor.*
- A analizat *psihologia nazistă*.

Simone de Beauvoir (1908 – 1986) – ***existențialism***

- Figură de marcă a ***existențialismului*** și a ***feminismului*** în Franța, militantă a *mișcării intelectuale contestatare* de după al doilea război mondial.
- Respingând mitul pios și rizibil al eternului feminin, ideea unei naturi feminine ca esență imuabilă și eternă, statuează celebrele cuvinte: „*Femeie nu te naști, ci devii*".
- „*Nu murim din cauză că ne-am născut, nici pentru că ne-am trăit viața, nici de bătrânețe. Murim de ceva anume.*"
- „*Umanitatea preferă viața, rațiunilor de a trăi.*"
- „*O libertate care nu folosește decât la negarea libertății trebuie negată.*"
- „*Știm că fiecare om e muritor, dar nu și că umanitatea trebuie să moară.*"
- „*Pentru a lăsa o urmă pe lume, trebuie să fii solitar.*"
- „*Trebuie să privim viața ca pe o partidă pe care o putem pierde sau câștiga.*"

Willard Van Orman Quine (1908 – 2000) – ***empirism pragmatic***

- *Cel mai important continuator* al ideilor lui *Rudolf Carnap*, precum și *cel mai mare* ***empirist*** american. Și-a început cariera academică prin contribuții la dezvoltarea *logicii matematice* și a avut un *rol foarte important* în crearea *comunității de logicieni* din Statele Unite (i-a ajutat pe *Rudolf Carnap* și *Alfred Tarski* să *emigreze*, a coordonat *disertațiile* unor *logicieni importanți*, a scris câteva *manuale* care stau încă la baza *didacticii moderne* a *logicii*, bazată pe *studiul logicii predicatelor de ordinul întâi* cu *identitate*, cu *semantică* de tip *tarskian*, și cu *deducție naturală gentzeniană* pentru teoria demonstrației).
- A apărat *logica de ordinul întâi* ca ***neparadoxală*** (consistentă și completă), un „*exemplu de claritate, eleganță și eficiență*", și a pus-o la lucru în *metafizică*, în lucrarea *Despre ceea ce este*. Traducerea *enunțurilor științifice* în *limbajul predicatelor* de *ordinul întâi*, al *variabilelor* și *cuantificatorilor* este suficientă pentru a determina *angajamentele ontologice* ale unei *teorii*, sau, mai faimos, „*a fi înseamnă a fi valoarea unei variabile legate*".
- A devenit faimos în anii '50-'60 pentru *critica distincției* dintre *enunțuri analitice* și *enunțuri sintetice* (lucrarea *Două dogme ale empirismului*) și argumentul *indeterminării traducerii radicale* (lucrarea *Cuvânt și obiect*). Aceste argumente, împreună cu teza *subdeterminării teoriilor științifice* de către *evidență*, sunt folosite pentru a susține *holismul semantic*: semnificația expresiilor dintr-un limbaj (sau a conceptelor dintr-o teorie) este *determinată* nu individual, ci *de întregul limbaj/ întreaga teorie* (sau, cel puțin, de un fragment suficient de cuprinzător).
- Deși teza înrudită a *holismului epistemologic* (nici un enunț nu este confirmat de experiență în mod izolat, ci numai prin participarea sa la o teorie științifică) este larg acceptată de către filosofii contemporani, celelalte au fost sursa unor *dezbateri extrem de animate*, dar nu în totalitate satisfăcătoare.
- *Cea mai mare influență* însă a avut-o în promovarea *naturalismului filosofic*. A dat un suflu nou mișcării prin concentrarea pe o *concepție metodologică* (filosofia și științele – de la matematică și fizică până la istorie și economie – sunt *continue* în spectrul activităților omenești), iar nu *metafizică*.
- *Metafizica naturalizată* ar trebui să țină cont de *teoriile științifice cele mai bune* ale momentului, mai mult decât de schemele conceptuale tradiționale (de pildă, modelul standard al particulelor elementare ar trebui să ghideze cercetările ontologice mai curând decât categoriile lui Aristotel).
- Deși *versiunea quineană* de *naturalism* este foarte radicală și are destul de puțini susținători astăzi, *filosofi extrem de diverși* ca *Daniel Dennett*, *Jerry Fodor*, *Alvin Goldman*, *David Armstrong*, *Philip Kitcher* sau *David Chalmers* se declară ***naturaliști***, pentru că pretind propriilor concepții *armonizarea* (cel puțin) cu *descoperirile științifice relevante*.

Alfred Jules Ayer (1910 – 1989) – ***pozitivism logic, principiul verificării***

• A susținut ***pozitivismul logic***, publicând, în acest sens, lucrările *Limbaj, adevăr și logică* și *Problema cunoașterii*.

• A fost profesor de *filosofia minții și logică* la University College London între anii 1946 – 1959, iar mai târziu *profesor de logică* la University of Oxford.

• Între anii 1951 - 1952 a fost *președinte* la Aristotelian Society.

John L. Austin (1911 – 1960) – ***filosofia analitică***

• *Eroare descriptivă:* Se iau drept *descrieri* de *stări de lucruri*, *acte de vorbire* care, în fapt, nu realizează *descrieri*.

Alan Mathison Turing (1912 – 1954) – ***limitele inteligenței computerelor***

• Părintele ***informaticii*** și ***inteligenței artificiale*** teoretice.

• Personalitate deosebit de influentă în dezvoltarea *informaticii*, aducând o *formalizare* a conceptelor de ”*algorithm*” și ”*computation*” cu ***mașina Turing***, ce poate fi considerată un *model de calculator generic.*

• În timpul celui de-al doilea război mondial, a proiectat o *mașină electromecanică* ce ar fi putut *sparge codurile mașinii Enigma* mai eficient ca *bomba kryptologiczna poloneză*, de la care își trage numele. Cu o *îmbunătățire* sugerată de matematicianul Gordon Welchman, ***Bombe*** a devenit una dintre *uneltele principale* și *singura automată*, de folosit pentru a *ataca mesajele cifrate* cu Enigma.

Chaïm Perelman (1912 – 1984) – ***realism discursiv***

• Întemeierea *enunțurilor* pe baza *mijloacelor de probă*: a) În cazul *ideal*, *întemeiere* înseamnă *demonstrație*; b) În cazul *general*, *întemeiere* înseamnă *argumentare*.

• *Enunțul* este mijlocit *discursiv*.

Albert Camus (1913 – 1960) – ***existențialism***

• ***Existențialism****:* Orientare sau atitudine filosofică opusă doctrinelor raționaliste și empiriste care susțin că *universul* este un sistem *determinat*, *ordonat* și inteligibil pentru individ.

• *Existențialismul* pune în prim plan *redescoperirea existenței*, înțeleasă ca mod de a fi tipic și problematic al omului.

• Lucrarea *Mitul lui Sisif:* Nu esistă decât o problemă filosofică cu adevărat importantă = *sinuciderea* (a hotărî dacă viața merită sau nu a fi trăită, dacă viața are sau nu un *sens*).

• Problema *sensului vieții* se află în interdependență cu *sentimentul absurdului*. Erou absurd este cel care, pe de o parte *neagă existența lui Dumnezeu*, iar pe de alta este *incapabil* să găsească un *sens* al vieții.

• Conștientizarea climatului *absurdității*, ce fundamentează existența, are o serie de implicații asupra vieții individului: cunoașterea adevărată este *imposibilă*, semenii sunt *inumani*, iar trecerea timpului implică *oboseala* și *frica* în fața morții.

• Lucrarea *Mitul lui Sisif:* Existența umană poate fi asociată cu *mitul lui Sisif*, ce este tragic, deoarece eroul său este conștient de munca *inutilă*. La om, sentimentul *absurdului* se ivește în clipa în care acesta se raportează la lume. *Absurdul* constituie rezultatul *dezacordului* dintre *aspirația* sa spre *absolut* și, respectiv, *lumea* în care el se simte *străin* și *fără țel*.

• Lucrarea *Mitul lui Sisif: Sinuciderea* este o *soluție* adecvată la *absurdul vieții* (a te omorî înseamnă a mărturisi că ești depășit de viață sau că nu o înțelegi. „A te sinucide înseamnă a

recunoaște caracterul derizoriu al existenței, absența oricărei rațiuni de a trăi, caracterul nesăbuit al zbuciumului cotidian și inutilitatea suferinței.”

• *Sinuciderea* este o soluție *aparentă*. Adevărata valoare a existenței o constituie *luciditatea*, *conştientizarea* și *asumarea absurdului*, a condamnării la *eşec* a oricărei aspirații. Eroismul de a trăi în deplină *conştiinţă* absurdul vieții îl transformă pe individ din om *absurd* în om *revoltat*. *Revolta* este o experiență privilegiată ce îi asigură omului un *sens* al existenței în absurditate.

Paul Ricoeur (1913 – 2005) – ***hermeneutică***

• ***Hemeneutică*** = știința exegezei culturii spirituale. Problema hermeneutică este una de interpretare.

• Omul nu cunoaște în mod direct sensul existenței sale, ci prin prisma *hermeneuticii* (interpretarea *semnelor* lumii, limbajului și culturii). Grație culturii, omul conferă sens vieții sale.

• *Planurile* hermeneuticii:

1) Planul ***semantic****:* Orice înțelegere a sensului existenței, a omului în general, se exprimă prin *limbaj*. Planul *semantic* este cel a interpretării simbolurilor și expresiilor multivoce (cu sens dublu). Interpretarea vizează, în acest caz, *sensul ascuns* în sensul aparent al unui limbaj. Există interpretare acolo unde există *sens multiplu*, iar interpretarea urmărește să evidențieze *pluralitatea sensurilor.*

2) Planul ***reflexiv****:* Ca loc al semnificațiilor, limbajul trebuie să aibă ca punct de referință *existența*. Etapa intermediară în drumul către descifrarea sensului existenței îl constituie *reflecția*, ce reprezintă procesul prin care se realizează o legătură între *semne* și *subiectul* cunoscător, adică între *înțelegerea semnelor* și *înțelegerea eului* de către el însuși.

3) Planul ***existențial****:* Înțelegându-ne pe noi înșine (prin semne, limbaj, cultură), ne asumăm *sensul* dorinței noastre de *a fi* sau al *efortului* nostru de a *exista*. Descoperim *sensul sinelui* nostru, al *existenței* noastre *înseşi*.

Paul Lorenzen (1915 – 1994) – ***raționalism metodic***

• Reeditarea *iluminismului* în condiții noi.
• Nucleul oricărei strategii constă în ***argumentarea rațională*** (gândirea metodică).
• Reconstruirea *disciplinelor* pornind de la *propoziții elementare*.
• Convorbire *rațională* între parteneri, întemeiată pe *rigoare*.
• *Enunțurile* sunt valabile doar dacă au trecut proba *criticii*.

Ilya Prigogine (1917 – 2003) – ***Lumea = haos generator de ordine***

• Lumea este un *haos* generator de *ordine*, un *sistem* dominat de *complexitate*, în care dimensiunea *timpului* apare ca măsură a *distanței* unui sistem față de starea sa de *echilibru*.

• Timpul este *ireversibil*, semnificând, din punct de vedere filosofic, idealul de *posibilitate* și *libertate*.

Philippa Foot (1920 – 2010) – ***etica virtuții*** *(consecințele acțiunilor)*

• A fost printre *fondatorii* ***eticii contemporane a virtuții***, inspirată de *etica aristoteliană*.

• A adaptat *teoria eticii a lui Aristotel* la o *viziune contemporană mondială* și *competitivă* cu teorii precum *etica deontologică și utilitaristă*, contribuind la relansarea unor norme etice în cadrul filosofiei analitice, în special prin criticarea consecvențialismului și non cognitivismului.

• Ulterior, a fost *influențată* de *lucrările ultime* ale lui *Ludwig Wittgenstein*, deși a fost foarte rar de acord cu ideile vehiculate de acesta.

John Rawls (1921 – 2002) – ***principiile dreptății sociale***

• Lucrarea *O teorie a dreptății: Principiile dreptății sociale.* Oamenii s-au aflat la un moment dat într-o ipotetică *poziție inițială* în care au fost afectați de un *văl de ignoranță*, în sensul că nu au avut *informațiile necesare* pentru a putea anticipa *talentele*, *aptitudinile* și *statutul* pe care-l vor ocupa în *societate*.

• În acestă *stare inițială*, indivizii formulează o serie de *principii de repartiție* a viitoarei bogății sociale. *Justiția* (dreptatea) se manifestă prin *desemnarea imparțială* a drepturilor și *împărțirea egală* a rezultatelor *cooperării sociale*.

• *Teoria dreptății sau a justiției ca echitate* = 2 principii:

1) Fiecare *persoană* să aibă un *drept egal* la *cea mai mare libertate compatibilă* cu o *libertate similară* pentru *alții.*

2) *Inegalitățile* sociale și economice să fie *reglementate* în așa fel încât: a) să aducă *folosul maxim* acelora care sunt cei mai *dezavantajați*; b) să fie legate de *poziții* (sociale) și de *slujbe* deschise *tuturor*, în condiții de autentică *egalitate* a șanselor.

Thomas Kuhn (1922 – 1996) – ***schimbare științifică de paradigmă***

• ***Epistemolog*** și *filosof al științei*.

• Unul dintre *cei mai influenți* ***filosofi ai științei***, lucrarea sa, *Structura revoluțiilor științifice*, devenind un *studiu de referință* asupra *evoluției științei*.

• A elaborat teoria conform căreia *dezvoltarea științei* și *creșterea cunoașterii umane* nu constituie un proces linear, *cumulativ*, așa cum susținea *Karl Popper*, ci se petrece în *salturi*, perioadele de *cercetare lineare* (știința normală) alternând cu perioade de *criză* și *revoluții științifice*.

• Introduce și susține în lumea academică ***modelul paradigmatic*** de *dezvoltare științifică*. Conform teoriei, o *paradigmă* reprezintă un set de *reguli*, *norme* și *metode* de cercetare folosite de către o *comunitate științifică* în procesul de *cercetare*. Folosind aceste *paradigme*, cercetătorii contribuie la *dezvoltarea științei normale*, adică o perioadă de *creștere cumulativă a științei*.

• Se întâmplă să apară *fenomene noi*, *necunoscute* până atunci, care nu mai pot fi cercetate cu metodele paradigmei curente, deoarece aceasta nu poate oferi răspunsuri și explicații mulțumitoare, palpabile, științifice ale fenomenului nou apărut. Atunci comunitatea academică și procesul de cercetare intră în ***criză***. În acest moment intervine ***schimbarea de paradigmă***, adică are loc *o revoluție științifică*.

• ***Revoluția științifică*** înseamnă *înlocuirea* unei *paradigme* cu o *alta*, care *răstoarnă principiile vechii paradigme*. *Noua paradigmă* cuprinde astfel un *nou set de reguli* și *metode* care vor fi folosite de către cercetători în procesul de cercetare până când și aceasta *la rândul ei* va intra în *criză* și va fi *înlocuită* de o *altă paradigmă*. *Noile paradigme* se întemeiază *contra curentului dominant în cercetare* la un moment dat, merge în *contra principiilor paradigmei curente*, negându-i chiar principiile, tehnicile și metodele de cercetare.

• Un alt *termen cheie* este ***incomensurabilitatea teoriilor***. Conform acestei sintagme, *știința* se dezvoltă *independent* de *comunitățile științifice*, fiecare *comunitate științifică* dezvoltându-și o *paradigmă proprie de cercetare*, *total diferită* de *celelalte paradigme* dezvoltate de *alte comunități științifice*.

• Nu se poate face comparație între paradigme și nu se poate spune că o paradigmă este mai bună ca alta, deoarece *paradigmele* se *dezvoltă* ținând seama de *caracteristicile comunității științifice* căreia îi *aparține*. Astfel, *modelul paradigmatic de cercetare* dezvoltat de către o *comunitate științifică* nu poate fi adoptat sau tradus de către *altă comunitate științifică* datorită condiționărilor impuse de limbă. *Unii termeni* și *unele metode de cercetare* cuprind *elemente* care nu pot fi traduse de către *comunitatea* care dorește *să adopte noua paradigmă*.

Stephen Toulmin (1922 – 2009) – ***realism discursiv***

- Influențat de *Ludwig Wittgenstein*, a fost preocupat de *analiza rațiunii morale.*
- Prin lucrările sale a căutat să dezvolte *argumente practice* care pot fi *utilizate eficient* în *evaluarea eticii* din conținutul *problemelor morale*.
- *Lucrările sale* au devenit utile în domeniul ***retoricii*** pentru *analiza argumentelor retorice*.
- ***Modelul*** său ***de argumentare***, o *diagramă* care conține *șase componente interrelaționate* folosite pentru *analiza argumentelor*, publicată în lucrarea *Utilizarea argumentului*, a fost considerată *cea mai influentă lucrare a sa*, în special în domeniul *retoricii*, al *comunicării* și în *informatică*.

Karl-Otto Apel (1922 – 2017) – ***pragmatism transcedental***

- *Redefinirea filosofiei* în condițiile *cercetării științifice specializate* (transformarea filosofiei prin *intercondiționarea* acesteia cu știința).
- *Interes de cunoaștere = interes tehnic = interes practic.*

Michel Foucault (1926 – 1984) – ***structuralism***

- ***Structuralism****:* Metodologie a științelor umane ce are ca scop identificarea *relațiilor* (dependențelor) *constante* și *sistematice* (structurale) dintre *elementele fundamentale* ale unui *sistem*. *Structură:* Modul de *construire*, de *compunere* și de *aranjare* a *elementelor*, astfel încât să rezulte *sistemul* (un ansamblu de elemente aflate în *interacțiune* și *interdependență*).
- În cultură este esențial *studiul structurilor*. Un fenomen socio-cultural este un produs al *combinației structurilor* din interiorul unui *sistem*. Omul, în calitatea sa *necesară* de parte *componentă* a unui fenomen socio-cultural, *nu dispune* de libertatea de creație, în sensul că sistemul, ca *infrastructură inconștientă*, îi *condiționează* gândurile, ideile și atitudinile.
- În societate și în istorie există o diversitate de *coduri* și de *procese de semnificare*, numeroase ansambluri de *rigori, norme, interdicții* și *permisivități*, pe care omul le *activează* atunci când se *explică pe sine* și își propune să *înțeleagă lumea* din care face parte. *Codurile* sunt *constrângătoare*, constituind *fundamentul culturii* și *istoriei* umane, trasând *modele* necesare de *evoluție spirituală* a individului.
- O asemenea interpretare a culturii interzice recunoașterea *subiectivității* și *creativității* individuale și colective. Factorul uman, *subiectiv*, se supune (este constrâns de) *codurilor* existențiale și valorice proprii *sistemului* din care face parte individul.
- *Libertatea omului*, în sensul libertății creatoare, *nu există.* Niciun *om* și nicio *creație culturală* a acestuia nu se pot sustrage *determinismului cultural.*
- Cercetează *istoria conștiinței* pentru determinarea *raționalității* moderne.
- *Societatea disciplinară* în osmoză cu *puterea* (obiectivarea voinței de putere); *puterea* face posibilă *cunoașterea*.
- *Tehnologia politică* de prelucrare a *corpului uman*.
- *Istoria* este o succesiune de unități *izolate* și produse *anonim*, fără vreo regulă generală.

Bernard Williams (1929 – 2003) – ***continuitatea identității***

- Criteriul ***continuității identității*** nu este acela al *continuității psihologice* (aceleași amintiri, același caracter), ci acela al *continuității fizice* (același trup, același mod de constituire a aparatului cerebral).
- Condiția necesară pentru stabilirea *identității* unei persoane o reprezintă *identitatea corporală*.

Judith Jarvis Thomson (1929 –) – ***filosofie analitică***

• Profesor de filosofie la *MIT* (Massachusetts Institute of Technology) cu *contribuții importante* în ***etica aplicată*** și ***metafizică***.

• Este renumită pentru *creativitatea* și *forța argumentativă* a numeroaselor *experimente mentale* pe care le propune.

• Este *celebră* pentru *articolul*, devenit clasic, *În apărarea avortului*, una din cele mai valoroase contribuții la *problematica etică a avortului*.

Jürgen Habermas (1929 –) – ***pragmatism transcedental***

• ***Pragmatica universală**:* O nouă teorie a *comunicării sociale*.

• *Interesul de cunoaștere* depinde de condițiile *sociale* și *culturale*.

• *Interesul tehnic + interesul practic* sunt subordonate *interesului de emancipare* (rațiunea), rezultând o *știință critică*.

• Interesul de cunoaștere constituie *cadrul cvasitranscedental* al oricărei cunoașteri.

• *Caracteristica cea mai de preț* constă în *prelucrarea cu sens a realității*. *Cunoașterea nedistorsionată* se realizează prin intermediun ***sensului*** (categorie centrală).

• *Înțelegerea* depinde de *acordul* celor care comunică asupra *normei* și *interacționării* acestora.

John Searle (1932 –) – ***filosofia minții și a limbajului***

• *Profesor de filosofie* la Universitatea Berkeley din California.

• Principalele sale domenii de activitate sunt *filozofia limbajului*, *filozofia minții*, *ontologia socială* precum și părți din *metafizică*.

Robert Nozick (1938 – 2002) – ***teoria îndreptățirii*** *(redistrib. bunurilor)*

• Lucrarea *Anarhie, stat și utopie,* capitolul *Dreptatea distributivă:* Trebuie sau nu să existe o *redistribuire a bunurilor sociale*?

• Nu putem accepta idealul *distribuției centralizate a bunurilor*, întrucât nicio *persoană* sau *grup* nu sunt *îndreptățite* să *controleze* resursele și să decidă *modalitatea de redistribuire* a acestora.

• ***Teoria îndreptățirii*** se referă la problematica *dreptății* privind *proprietățile* și are 3 puncte:

1) *Principiul* ***dreptății în achiziție*** (achiziția inițială a proprietăților): existența unor *șanse egale* în ceea ce privește posibilitatea de a *dobândi* un *bun economic*.

2) *Principiul* ***dreptății în transfer***: *condițiile* în care o persoană poate *dobândi* o proprietate deținută de altă persoană.

3) *Principiul* ***rectificării nedreptăților***: *îndreptarea nedreptăților* săvârșite în *trecut*, atunci când *nu* au fost respectate *primele două principii* în ceea ce privește dobândirea unei proprietăți.

• Lucrarea *Anarhie, stat și utopie:* „De ce trebuie să existe *statul ca atare* și nu, pur și simplu, anarhia.” ***Anarhia*** (ideală) reprezintă acea stare a omului în care nu există *structuri* și *instituții statale*. În această *stare inițială*, sunt respectate *drepturile naturale ale omului*: dreptul la *viață* și dreptul la *proprietate*.

• Pentru a fi într-adevăr respectate aceste drepturi naturale individuale, trebuie să existe o *minimă reglementare socială*. Legimitatea morală *apariției statului* o reprezintă garantarea *inviolabilității drepturilor naturale* și *protejarea indivizilor* de acele *acțiuni riscante* ce ar periclita manifestarea acestor drepturi.

• *Statul minimal:*Este de preferat chiar și celei mai (ipotetic) *bune stări anarhice*, fiind acela ce își *limitează atribuțiile* la *monopolul legitim* asupra folosirii *forței* în scopul apărării drepturilor naturale ale indivizilor.
• Există 4 faze în *procesul evolutiv* de trecere de la *starea naturală* la *statul minimal*:
1) Din ***starea naturală*** (stare inițială, în care oamenii acționează ca agenți morali), indivizii *evoluează*, în contextul *violării* de către unii dintre ei a acestor *drepturi*, către *asociații de protecție reciprocă*.
2) *Asociațiile de **protecție reciprocă*** se grupează într-o *asociație de protecție dominantă*.
3) *Asociația de **protecție dominantă*** se transformă într-un *stat ultraminimal*, ce deține *monopolul* asupra *forței*.
4**) *Statul ultraminimal*** evoluează într-un ***stat minimal***. Alături de monopolul folosirii *forței* în scopul *protecției* cetățenilor, acesta are ca scop asigurarea respectării *contractelor* încheiate între indivizi.

Michael Tooley (1941 –) – ***metafizică, etică, conștiință de sine***
• *Fătul* este o *persoană*, o ființă umană? Răspuns negativ.
• *Persoana* este acea ființă care are dreptul moral la viață în virtutea faptului că respectă *criteriul conștiinței de sine*, acea ființă care are *conștiința propriei existențe* și a *propriilor* stări *mentale* și *sufletești*.
• Dat fiind faptul că *fătul* nu respectă criteriul *conștiinței de sine*, el nu este o *persoană* (nu beneficiază de *dreptul moral* la *viață*).
• Concluzie: *Avortul* nu este nici un *infanticid*, nici un act *imoral*.

Daniel Dennet (1942 –) – ***responsabilitate, filos. minții / științei / biologiei***
• ***Responsabilitatea*** se stabilește în funcție de *raționalitatea* sau *iraționalitatea* comportamentului individual, ce este determinat de
a) *mișcarea corpului* (explicația mecanicistă a comportamentului);
b) *starea psihologică* a individului = credințe, dorințe, intenții (explicația intențională a comportamentului).
• Ambele *explicații* certifică *responsabilitatea* individului pentru faptele sale.

James Rachels (1941 – 2003) – ***etică aplicată, coduri morale***
• ***Eutanasie****:* Uciderea unei persoane de către o altă persoană, ca urmare a respectării *dorinței* celei dintâi.
• Există 2 tipuri de eutanasii:
1) Eutanasia ***pasivă****:* Actul de a permite unui *pacient* care suferă de o *boală incurabilă* să *moară* prin *retragerea tratamentului* care îi asigură supraviețuirea.
2) Eutanasia *activă:* Acțiune propriu-zisă de *ucidere* de către un *doctor* a unui *pacient* care suferă de o *boală incurabilă*.
• Rachels *nu apără* eutanasia *activă* și nici *nu susține* moralitatea eutanasiei *pasive*.

Peter Singer (1946 –) – ***filosofie analitică, utilitarism***
• *Filosof australian*, născut într-o familie de evrei din Viena.
• A publicat lucrarea *Eliberarea animalelor*, prin care a devenit unul din *fondatorii mișcării* pentru *drepturile animalelor*.
• Din anul 1999 este profesor de *bioetică* la Universitatea Princeton și *profesor de onoare* la Melbourne.

FILOSOFIA ROMÂNEASCĂ

Dimitrie Cantemir (1674 – 1723) – ***integrarea fizicii într-un sistem teist***

- Enciclopedist, etnograf, geograf, *filsof*, istoric, lingvist, muzicolog și compozitor.
- A fost *membru* al Academiei de Științe din Berlin. George Călinescu îl descria drept „*un erudit de faimă europeană, voievod moldovean, academician berlinez, prinț moscovit, un Lorenzo de Medici al nostru*."
- Lucrări filosofice: *Divanul sau Gâlciava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, *Sacrosanctae scientiae indepingilis imago* (Icoana de nezugrăvit a științei sacrosante), *Istoria hieroglifică*, *Compendiolum universae logices institutiones* (Prescurtare a sistemului logicii generale).
- Lucrarea *Divanul sau Gâlciava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, scrisă în limbile română și greacă, este ***prima lucrare românească originală de gândire religioasă***, în care întâlnim disputele medievale despre *timp*, *suflet*, *natură* sau *conștiință*.
- *Omul* este *superior* celorlalte viețuitoare, un *stăpân al lumii*. Susține *superioritatea vieții spirituale* asupra *condiției biologice a omului*.
- Încearcă să definească *concepte filozofice* și să alcătuiască o *terminologie filosofică* (substări, asuprastări, împregiur-stări, macrocosmos, microcosmos).
- *Omul*, cu *aspirațiile* lui *morale*, e pus în fața implacabilei *Firi*, care se așază în poziția ispititoare a lui *Mefistofeles*.
- Lucrarea *Sacrosanctae Scientiae Indepingibilis Imago* (Icoana de nezugrăvit a științei sacrosante) esteo lucrare filosofică în care încearcă să ***integreze fizica într-un sistem teist***, în linia lui *Francis Bacon*, un fel de *împăcare* între *știință* și *religie*, între *determinismul științific* și *metafizica medievală*.
- Manifestă un interes deosebit pentru *astrologie* și *științele oculte*, sacre, *specifice Renașterii*.
- *Cunoaște* și pune în *discuție* ***principalele probleme ale filosofiei din vremea lui***: teoria cunoașterii, *teoria atomilor* și a *originii materiei*, controversa dintre *teism* și *deism*, problema *timpului* etc. Este o scriere filosofică de factură precumpănitor *scolastică*.
- Lucrarea *Istoria ieroglifică*, scrisă la Constantinopol, în română, este considerată ***prima încercare de roman politico-social, alegoric și autobiografic***. Satirizează *lupta pentru domnie* dintre *partidele boierești* din țările române. Această *luptă alegorică* se reflectă printr-o *dispută filosofică* între *două principii*, simbolizate de *Inorog* și *Corb*.
- *Istoria ieroglifică* aduce o ***contribuție prețioasă limbii noastre literare***, prin infuzia unei bogate *paremiologii* [paremiologie = studiul proverbelor, n.n.], în parte de origine *sacră*, dar mai ales în sensul cel mai larg *populară*, cu binevenite *aluviuni orientale* la matca noastră autohtonă.

Titu Maiorescu (1840 – 1917) – ***realism, antropologism***

- Lucrări principale: *Critice*, *Logica*.
- *Necesitate = filosofie*; filosofia în comunicare cu știința.
- *Cunoașterea* este legată de *acțiune*.
- *Omul* = principal, dar cu *posibilități limitate* de a schimba existența.
- Oamenii pot *schimba* societatea și cultura, dar între *limite* fixate de condițiile istorice concrete.
- Cultivarea *adevărului, binelui, frumosului* = accesul culturii la *universalitate*.

Vasile Conta (1845 – 1882) – ***materialism, fatalism***

• Lucrări principale: *Teoria fatalismului*, *Teoria ondulațiunii universale*, *Încercări de metafizică*, *Bazele metafizicii*.

• Filosofie ***materialistă*** cu idei *ateiste* ce a avut un *amplu ecou* în țară, în cercurile progresiste ale vremii, găsind adepți printre oamenii de știință, ca și în rândurile tinerilor. Pentru unii dintre aceștia, aceasta a constituit o *punte de trecere* spre concepția ***marxistă***.

• *Lumea exterioară* există, este de natură *materială* și este guvernată de *legi*.

• *Materiei* îi este inerentă *mișcarea*.

• *Lucrările* sale *filosofice* s-au tipărit și în *limba franceză* la Paris, Bruxelles și Iași, bucurându-se de *apreciere* dincolo de granițele țării.

Constantin Rădulescu-Motru (1868 – 1957) – ***personalism energetic***

• Lucrări principale: *Lecții de logică*; *logica genetică*; *metodologia*; *teoria cunoștinței*, *Personalismul energetic*, *Românismul – catehismul unei noi spiritualități*, *Timp și destin*.

• *Realitatea ultimă* este *persoana*.

• *Persoana* = forma superlativă de manifestare a *energiei*.

• *Vocație* = capacitatea de a lucra dezinteresat, original, conștiincios = împlinire prin muncă (*vocațiile* pot fi și educate), prin autocunoașterea *destinului corectat*.

Petre P. Negulescu (1872 – 1951) – ***critica apriorismului și a empirismului***

• Teza de licență, *Critica apriorismului și a empirismului*, e publicată în volum.

• La cererea lui T. Maiorescu, publică *studiul antigherist* *Psihologia stilului*, în „Convorbiri literare".

• Lucrări principale: *Destinul omenirii*, *Filosofia renașterii*, *Geneza formelor culturii*, *Istoria filosofiei contemporane*.

Mircea Florian (1888 – 1960) – ***realism critic, dualism recesiv***

• Lucrări principale: *Îndrumare în filosofie*, *Știință și raționalism*, *Dialectica*, *Metafizică și artă*, *Misticism și credință*, *Logică și epistemologie*, *Filosofia Renașterii*, *Logica lui Aristotel*, *Recesivitatea ca structură a lumii*, *Arta de a suferi*, *Reconstrucția filosofică*, *Reforma logicei*.

• Există *ceva de sine stătător* în afara relației dintre *subiect* și *obiect*.

• *Reconstruirea filosofiei* implică sinteza aspectelor *generale* și *singulare*.

• *Punctul de plecare* = experiența.

• *Recesivitatea* implică *opoziții* (materialism – spiritualism, individual – general).

• ***Dualism recesiv*** (unul dintre termeni este *dominant*, iar celălalt are o *semnificație existențială mai înaltă*).

Nae Ionescu (1890 – 1940) – ***trăirism***

• Orientarea sa filosofică a fost numită ***trăirism*** (primatul trăirii asupra intelectului).

• Lucrări principale: *Curs de metafizică*, *Curs de istoria logicii*, *Tratat de metafizică*.

• A știut să *adune* în jurul său și să eleveze o pleiadă de membri ai ***generației de aur interbelice*** a ***filosofiei românești*** ca *Mircea Eliade*, *Mircea Vulcănescu*, *Emil Cioran*, *Petre Țuțea* și Constantin Noica.

Lucian Blaga (1895 – 1961) – ***metafizică spiritualistă***

• Lucrări principale: *Despre conştiinţa filosofică*, *Trilogia cosmologică*, *Trilogia cunoaşterii*, *Trilogia valorilor*.

• ***Metafizică spiritualistă**, filosof vizionar-constructiv.*

• *A filosofa* = a încerca să răspunzi cu mijloace *supermature* la *întrebări* pe care le pun și *copiii*.

• *Specificul criticii filosofice* (lucrarea *Despre conştiinţa filosofică*): Condiția constituirii și manifestării *criticii filosofice* o reprezintă existența unei *conştiinţe filosofice* (act de reflecție asupra modului în care filosofia se distinge de știință și artă).

• Misiunea *conştiinţei filosofice:*

a) Determinarea *motivelor* și *temelor* filosofice;

b) Cunoașterea elementelor de natură *ştiinţifică, mitică* și *magică*.

• *Relevarea **misterelor** prin creație* (*mistere* = lumea plină de necunoscut, *gardianul misterelor* = Marele Anonim).

• Există 2 modalități de cunoaștere: 1) ***paradisiacă*** (intuiție, abstractizare); 2) ***luciferică*** (mistere ascunse)

• Lumea prezintă, alături de laturile *raționale* și laturi *iraționale*.

• ***Dogma*** deține *rolul principal* în *cunoașterea lumii*.

• *Stilul* reprezintă o anumită *configurație* prin care o cultură caută să-și asume misterul.

• Culturile sunt deschise *dinamicii* și *interacțiunii*.

• [*Filosofia naturalistă (H. Bergson):* Între existența umană și cea animală nu există deosebiri *calitative*, ci numai diferențe de ordin gradual (pe scara evoluției, *omul* ocupă o *treaptă* superioară față de celelalte *ființe*). Omul e creator de unelte (*homo faber)*.]

• Respinge viziunea *naturalistă* asupra naturii omului. Omul nu este, în viziunea sa, un simplu creator de unelte, ci un *creator de cultură*.

• Animalul, ca individ, trăiește în *imediat* (conștiința sa nu părăsește contururile concretului; existența sa este întru *imediat* și pentru *securitate*). Animalul este *interesat* de conservarea unui *dat natural*, de asigurarea *hranei*, a *securității* și a *conservării speciei* sale. Acest comportament se înscrie în *cadrul funcțional* fixat de *natură,* adică în ceea ce a *hotărât* natura pentru el. Producția sa de unelte, lăcașuri sau organizații decurge *stereotip* din grija de *securitate* a animalului și a speciei sale.

• Omul trăiește întru *mister* și pentru *relevare*, percepând *existența sa* și pe aceea a *universalului* ca pe un ***mister***, ce se cere *descifrat* (*mutație ontologică*). Prin intermediul *plăsmuirilor stilistice* (al creațiilor de cultură) omul izbutește să-și reveleze misterele și să depășească *imediatul*. Creațiile de cultură reprezintă *revelări ale misterului* în care este situată existența umană.

• *Geniul omului* ar putea fi, totuși, exclusiv în slujba *securității* și a *instinctului* de dominație al vieții. De aceea, pentru ca geniul omului să devină creator de cultură, a trebuit mai întâi ca omul să devină creator de cultură, să sufere o *schimbare radicală* în ceea ce privește modul său de a exista. Fără o *schimbare* a *orizontului existenței*, *cultura* nu ar fi apărut nicicând. *Mutația ontologică* (destinul creator) este *benefică*, dar este și *periculoasă*.

Dumitru D. Roșca (1895 – 1980) – ***existențialism***

• ***Existențialism***. *Raționalitate deplină:* existența este atât *rațională*, cât și *irațională*.

• *Transformarea realității de către om* prin *marea creație culturală*.

• Lucrare principală: *Existența tragică: încercare de sinteză filosofică*.

• A fost traducătorul lui *G. W .F. Hegel* începând de la sfârșitul anilor 50, până în anii 60 ai *integralei Hegel* la Editura Academiei.

Tudor Vianu (1898 – 1964) – ***filosofia culturii, estetică***
- Estetician, critic și istoric literar, poet, eseist, *filosof* și traducător.
- Lucrări principale: *Estetica*, *Filosofia culturii*, *Filosofie și poezie*, *Introducere în teoria valorilor*, *Tezele unei filosofii a operei*.
- Articolele de ***estetică*** au fost publicate în prima ediție a antologiei *Filosofie și poezie*. În ediția a doua, *studiile* vor fi complet *diferite*, deși *titlul* se păstrează *același*.

Ștefan Lupașcu / Stéphane Lupasco (1900 – 1988) – ***antagonismul și logica energiei***
- Filosof *român* de limbă *franceză*.
- Lucrări principale: *Experiența microfizică și gândirea umană*, *La physique macroscopique et sa portée philosophique*.
- Fundamente științifice: *principiul al doilea al termodinamicii*, *teoria relativității*, *teorema lui Zermelo*, unele aspecte teoretice ale *mecanicii cuantice* (*cuanta de energie* – Max Planck, descoperirea *naturii corpuscular-ondulatorii a luminii* – Albert Einstein, *principiul de nedeterminare* – Werner Heisenberg, *principiul complementarității* – Niels Bohr, *principiul de excluziune* – Wolfgang Pauli, descoperirea *spinului particulelor* – J. Uhlenbeck și S. Goudsmidt, descoperirea *pozitronului* – Paul Dirac) ș.a.
- Aceste descoperiri sunt grăitoare, deoarece înfățișează multitudinea de *forme* prin care devine vizibil ***dualismul experienței microfizice***, pe baza căruia se valorifică *noua semnificație* a conceptului de *contradicție*.

Liviu Rusu (1901 – 1985) – ***logica frumosului, creația artistică***
- Psiholog, *estetician*, cercetător și istoric literar, profesor universitar la Universitatea din Cluj. Lucrarea *Logica frumosului*.
- Din 1928 a devenit *doctor în filosofie*, specialitatea psihologie, la Universitatea „Regele Ferdinand I” din Cluj.
- După o specializare la Paris, își susține un *doctorat de stat* în *estetică*, sub conducerea lui Charles Lalo, la Universitatea Sorbona, cu teza principală *Essai sur la creation artistique. Contribution a une esthetique dynamique*, cea secundară fiind *Le sens de l'existence dans la poésie populaire roumaine*.

Petre Țuțea (1902 – 1991) – ***Socrate al României***
- Autor, economist, eseist, *filosof*, jurist, politician și publicist.
- Lucrări importante: *Bătrânețea și alte texte filosofice*, *Reflecții religioase asupra cunoașterii*, *Philosophia perennis*, *Neliniști metafizice*, *Filosofia nuanțelor*, *Scrieri filosofice (vol. I și II)*.
- Către sfârșitul vieții, Petre Țuțea a început să lucreze la o ***Antropologie creștină***, concepută schematic astfel:

1) *Problemele* sau *Cartea întrebărilor*;
2) *Sistemele* sau *Cartea întregurilor logice*, *autonom-matematice*, *paralele cu întregurile ontice*;
3) *Stilurile* sau *Cartea unităților cultural-istorice și a modalităților estetice ale artelor* sau *Omul estetic*;
4)*Științele* sau *Disciplinele spiritului omenesc*;
5) *Dogmele sau situarea spiritului în imperiul certitudinii*;

- A fost supranumit ***Socrate al României*** datorită *preocupărilor filosofice* și a *rolului educativ* pe care l-a asumat prin *exemplul personal* în orice circumstanțe, chiar și în închisoare.

• Deși lucrările i-au fost publicate abia după trecerea în neființă, talentul lui nu a fost acela de scriitor, ci de ***orator***. Astfel, a rămas celebru cu o culegere de vorbe memorabile (*322 de vorbe memorabile ale lui Petre Țuțea*, editate cu o prefață de Gabriel Liiceanu, la Editura Humanitas).

Mircea Vulcănescu (1904 – 1952) – ***existențialism*** *(dimensiunea românească)*
• Economist, filolog, *filosof*, publicist, sociolog, teolog și profesor de etică român.
• Lucrări principale: *Dimensiunea românească a existenței*, *Izvoare de filosofie*.
• A făcut *studii de specializare* la Paris, intenționând să-și dea un *doctorat în drept* și altul în *sociologie*, dar vremurile nu i-au permis să-și definitiveze studiile.

Anton Dumitriu (1905 – 1992) – ***istoria logicii*** *(paradox. logico-matem.)*
• *Filosof*, matematician și logician român de origine greacă.
• Și-a susținut *doctoratul* în *filosofie* cu teza *Bazele filosofice ale științei*, în fața unei comisii al cărei președinte a fost *Constantin Rădulescu-Motru*, iar referent *Petre P. Negulescu*.
• Lucrări importante: *Istoria logicii*, *Culturi eleate și culturi heracleitice*, *Soluția paradoxurilor logico-matematice*.
• A devenit, mai întâi, *asistent* la cursul de Logică de la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității București, parcurgând succesiv funcțiile de *conferențiar* și *profesor titular* al catedrei de Logică.

Mircea Eliade (1907 – 1986) – ***omul religios și omul (pseudo/a)religios***
• Lucrări principale: *Mitul reintegrării*, *Yoga. Nemurire și libertate*, *Le mythe de l'éternel retour*, *Traité d'histoire des religions*.
• Abordează *timpul* și *spațiul* din perspectiva *culturalului*.
• Există 2 tipuri de *comportamente* ale omului în fața *marilor evenimente* ale *vieții* (nașterea, căsătoria, moartea):
1) Comportamentul ***religios***;
2) Comportamentul ***areligios***.
• În lucrarea *Tratat de istorie a religiilor* se face diferența între *omul religios* și *omul areligios*, iar în lucrarea *Sacrul și profanul* se face diferențierea între cele două modalități distincte de a fi în lume (*sacrul* și *profanul)* și se evidențiază faptul că *omul areligios* în *stare pură* (adică refractar orice formă de sacralitate) nu există (majoritatea celor fără religie declarată se comportă în mod religios fără să-și dea seama).
1) Omul ***areligios****:* Existența sa este fixată *definitiv* și *unic* în cadrele înguste ale *profanului.*
2) Omul ***religios****:* Are privilegiul de se situa *alternativ* în cadrele *profanului* și, în spațiul *sacrului* – prin intermediul ritualurilor și sărbătorilor. *Spațiul* și *timpul* nu sunt *omogene* și nici *continue*.
a) Timp ***profan****:* durata temporală obișnuită, lipsită de semnificație religioasă.
b) Timp ***sacru****:* timpul sărbătorilor religioase (nonistoric, altă structură, altă origine). Timpul sacru este *reversibil* (timp mitic primordial readus în prezent prin intermediul ritualurilor religioase). Timpul sacru este un timp *circular, reversibil* și *recuperabil.*
• Între *timpul sacru* și *timpul profan* există o ***ruptură***, ce poate fi anulată de către omul religios, grație *ritualurilor religioase*. *Participarea religioasă* la o sărbătoare implică *ieșirea din timpul profan* și *reintegrarea în timpul sacru*. Omul religios este *co-prezent* (contemporan) cu *timpul originii* (timpul cosmogonic, arhetipul).
• Omul are dorința de a suprima *timpul profan* și de a trăi în *timpul sacru*.

Constantin Noica (1909 – 1988) – ***logica lui Hermes***

• *Filosof*, poet, eseist, publicist și scriitor.

• Lucrări principale: *Cuvânt împreună despre rostirea românească, Mathesis sau bucuriile simple, Scrsori despre logica lui Hermes, Sentimentul românesc al ființei, Șase maladii ale spiritului contemporan, Devenirea întru ființă (vol. 2 - Tratat de ontologie).*

• ***Logica lui Ares*** (logica tradițională): Caracteristicile *individualului* (particularului) reflectă în sine proprietățile *generalului* (întregului).

• ***Logica lui Hermes*** (propusă de Noica) reprezintă o modalitate de gândire pentru care *individualul* (particularul) reflectă în sine *generalul* (întregul). Însă nu toate *individualurile* se pot ridica la *general*. Trebuie arătat câtă *generalitate* trebuie să aibă individualul pentru a fi reprezentativ.

• *Logica lui Hermes* propune binomul *general-individual* (holomer), respectiv *întreg-particular*.

Emil Cioran (1911 – 1995) – ***căderea în timp = condiția univ. a omului***

• Lucrări principale: *Pe culmile disperării*, *Cartea amăgirilor*, *Schimbarea la față a României*, *Lacrimi și sfinți*, *Amurgul gîndurilor*.

• *Timpul*, prin natura sa, *se refuză conceptualizării*, fiind accesibil omului numai ca *trăire nemijlocită*.

• *Timpul* este atât mediul *existenței* noastre, cât și cel care face posibilă *desfășurarea* vieții.

• Lucrarea *Căderea în timp:* Omul este supus unei *duble căderi*, fiecare dintre acestea relevând un aspect esențial al timpului.

• *Căderea în* timp este *condiția universală* a timpului (el își construiește existența prin raportare la mediul temporal). Căderea în timp sugerează *condamnarea la plictis* a existenței umane.

• Viața este percepută ca o *repetiție monotonă și continuă* a acelorași clipe. Omul este *condamnat* să trăiască într-un *timp* ce nu are nicio *finalitate axiologică.*

• Lucrarea *Cartea amăgirilor:* Viața este *suprema valoare* a omului.

• Deși omul aspiră la eternitate, el iubește mai mult timpul, întrucât acesta este cadrul de desfășurare a vieții. Totodată, faptul de *a fi în timp* povoacă omului *deznădejdea*. Soluția în fața *eroziunii* provocate de *timp* o constituie *angajarea în marile misiuni*.

Gheorghe Vlăduțescu (n. 1937) – ***istoria filosofiei***

• *Filosof*, *profesor de filosofie* la *Facultatea de Filosofie* a Universității din București, *membru* titular al *Academiei Române*. A deținut funcția de vicepreședinte al Academiei Române între anii 2002-2006. În anul 2002, a fost decorat cu Ordinul „*Steaua României*” în grad de *cavaler*.

• A obținut titlul științific de *doctor în filozofie* cu teza *Inducția aristotelică*.

• A fost *profesor invitat* la Centrul de studii asupra filosofiei grecești „Leon Robin” de la Sorbona și a susținut *conferințe* asupra filosofiei *grecești* și *medievale* în *țară* și *străinătate*.

• Lucrări principale: *O istorie a ideilor filosofice*, *Istoria filosofiei în texte alese*, *Pentru ce istoria filosofiei?* (coordonator), *Filosofia în Grecia veche*, *O enciclopedie a filosofiei grecești*, *Ontologie și metafizică la greci (Presocraticii)*, *Etica lui Epicur*, *Cei doi Socrate*, *Studii aristotelice*, *Filozofia în Roma antică (forme de gândire și evoluții)*, *Introducere în istoria filosofiei Orientului antic*, *Filosofia primelor secole creștine*, *Introducere în istoria filosofiei medievale (lumini și umbre în gîndirea Evului mediu european)*, *Teologie și metafizică în cultura evului mediu*, *Filosofie spaniolă în texte (Evul mediu, Renașterea)*, *Filosofia legendelor cosmogonice românești*, *Neconvențional – despre filosofia românească*, *Spiritualism și fideism în filosofia contemporană.*

Gabriel Liiceanu (n. 1942) – ***existențialism, agnosticism***

• *Filosof*, interpret și scriitor. Director al Editurii *Humanitas*, profesor la *Facultatea de Filosofie* a Universității din București.

• A scris scenariul filmului documentar *Apocalipsa după Cioran*, conținând *singurul interviu românesc filmat* al filosofului *Emil Cioran*.

• Lucrări principale: *Ușa interzisă*, *Despre limită*, *Despre minciună*, *Despre ură*, *Despre seducție*, *Jurnalul de la Păltiniș*, *18 cuvinte-cheie ale lui Martin Heidegger*.

• Prin ideile valorizate și comentate cu precădere în operă (*alienarea*, *contingența*, *libertatea*, *aporia morală*, *facticitatea*), tematica gândirii sale poate fi definită ca ***existențialistă*** și ***agnostică*** („*Unei probleme reale nu-i poate corespunde o cunoaștere reală*” - lucrarea *Ușa interzisă*).

• Ideile sale și-au primit *influența* cu predilecție din *idealismul* *platonician*, *Kant*, *Schelling*, *Husserl* și *onto-fenomenologia* *heideggeriană*.

• Schițează în lucrarea *Despre limită* o *fenomenologie existențială* definită de ideea *transcenderii determinărilor generale* și a *necesității istorice*, înspre o *responsabilitate individuală* obținută prin *alegere*, *proiect* și *hotărâre*.

Andrei Gabriel Pleșu (n. 1948) – ***existențialism hedonic***

• Scriitor și *eseist*, estetician și istoric al artei, stilist al limbii române.

• Critica îl *consacră* dinainte de 1989 (N. Manolescu, Monica Lovinescu ș.a.), *lucrările* sale publicându-se în tiraje de *zeci de mii de exemplare*.

• Înregistrează un important *succes* de *stimă* și de *public* cu lucrările *Minima moralia*, *Jurnalul de la Tescani* și *Despre îngeri*.

• *Elementul determinant* al stilului său de autor îl constituie *contrastul formal* între o *problematică gravă* (cu deosebire *morală*, *teologică* și *existențială*) și abordarea ei *relaxată*, adesea *ludică* și de o frapantă *veracitate*.

• Ilustrativ în acest sens e *propriul* său *portret*: „Citesc cu plăcere, îmi plac ideile și îl caut pe Dumnezeu. Dar îmi plac și cîrnații de Pleșcoi, bufoneriile crude, brînzeturile răscoapte, cheful, hetaira, romanța. Sunt, hélas, lacom, echivoc, ușor de atras spre lejerități de tot soiul... Asta e, vreau-nu-vreau, *rețeta mea existențială*, tensiunea primejdioasă a destinului meu.”

BIBLIOGRAFIE

*** – *Filosofie* (manual pentru liceu)
Adrian Țiglea – *Filosofie pentru liceu* (memorator)
Nigel Warburton – *Mică istorie a filosofiei*
Gheorghe Vlăduțescu – *O istorie a ideilor filosofice*
Ion Ianoși – *Dicționarul operelor filosofice românești*
Anthony Kenny - *An Illustrated Brief History Of Western Philosophy*
Anthony Clifford Grayling - *The History of Philosophy*
Byron Kaldis - *Encyclopedia of Philosophy and the Social Sciences*
en.wikipedia.org
ro.wikipedia.org